

ЯРОСЛАВ
ТРИНЧУК

КОЖНОМУ
СВОЄ

Аннотація

Вчений-кібернетик Григорій Братишин розробляє програми, в яких можна моделювати історичні персонажі. Вчений може навіть «оживляти» цих персонажів.

В Україні відбувається переворот. До влади приходять колишні кагебісти. Дізнавшись про роботу вченого, заколотники хочуть, щоб він працював на них. Коли Григорій відмовляється, вони беруть у заручники його сина. Полковник, який переслідує Братишина, у конфлікті з ученим зазнав поразки. Розлючений, він наказує вбити сина Братишина. Юнак гине. Але чий він син насправді?..

У другій частині роману вчений віднайшов можливість входити в Інформаційне Поле Землі...

Ярослав Трінчук

Кожному своє

ЧАСТИНА ПЕРША

Те, що культура служить поневоленню людини, а не наближенню її до Бога, — є найбрутальнішим винаходом людства... і його найбільшою трагедією.

Автор не має наміру розважати читача...

ПРОЛОГ

Лагідний вітерець ледве похитує золотаві листочки. Десь з-поза Дніпра колись там пропливе павутинка. Над плесом ріки, яка віддзеркалює бездонну синь небес і знехотя хлюпне на пісок пригорщу-другу води, жовто-багряною смугою простягнувся острів.

Набережною прогулюється мужчина. Він чимось стурбований, і зовнішній світ його не хвилює. Ковзне поглядом довкола і знову заглиблюється в себе. Час від часу поглядає на годинник. Очевидно, когось жде. Йому років сорок.

Машина під'їхала тихо і, порівнявшись, зупинилась.

Мужчина здригнувся.

А з машини, добродушно посміхаючись, вийшов чоловік військової виправи. Він ішов повільно з почуттям власної гідності, з почуттям переваги над усім світом.

Це майор КГБ Леонід Орович Паскудний.

Чемно привітався, спитав про здоров'я — обов'язковий ритуал, — і обидва, як добрі давні приятелі, повільно пішли берегом.

— Будемо вважати, що на цей раз вам просто повезло, — сказав майор і зупинився... — Григорію Федоровичу, ви як людина розумна мусите зрозуміти, що більше ваших фокусів ми терпіти не будемо. Отже, взяли на себе зобов'язання — дотримуйтесь.

Григорій Федорович підняв прутик і кинув у воду.

— Я дав вам розписку, що не буду займатись антирадянською діяльністю, товаришу майор, але я не давав вам розписки, що не буду займатись антикомуністичною.

Це майора трохи розвеселило, і він навіть засміявся, а потім серйозно:

— Глядіть, якщо ви не відмовитесь від своєї наївної ідеї, то... І я вам нічим уже не допоможу... Цей устрій змінити не здатний ніхто.

І пішов. Спокійно, з почуттям абсолютної переваги над усім світом.

— Рік-два попрацюєте сторожем, потім

побачимо... і ще: власне, задля цього я вас викликав, більше попереджувати ми вас не будемо... Цей устрій змінити не здатний ніхто.

Машина розтанула в осені. Осені 1985 року.

Лагідний вітерець ледве похитує золотаві листочки.

ВІЛЛА ПРОФЕСОРА БРАТИШИНА

Море заспокоювалося. Хмари на небосхилі розірвались, і леза сонячних променів уткнулися у воду. Окремі вали, втративши свою руйнівну силу, ще пінилися над підводним камінням, а на берег викочувались ліниво, ніби для того, щоб погратися галькою та розважити чоловіка, що сидить на скелі і вслуховується у зловісний шепіт хвиль.

Це професор Григорій Федорович Братишин. Він у задумі. Гамір пташні, дивовижна архітектура неба, діалог моря і землі викликають у серці щемливий біль. Так було сотні мільйонів літ тому, коли й роду людського на землі ще не було, не зміниться нічого й тоді, як з роду цього не зостанеться і сліду.

А земля довкола — як місячна поверхня. Чорна. Зашкарубла. Мертва. Вдалині бовваніють руїни хімічного заводу, що вибухнув і згорів кілька років тому, знищивши навкруги все живе. Коли проміння призахідного сонця пробивається крізь

хмари і падає на скелет будівлі, чорні руїни ніби кривавлять.

Ця мертва земля — його власність. Після аварії біохімік Микола Петрович Михайлів, давній друг професора, порадив викупити її у держави. Місцева влада зраділа, що може так легко скинути з себе одну з проблем і з радістю продала всю заражену територію Братишину.

Михайлів у своїй лабораторії вивів грибок, який нейтралізує отруту, ним розчистили зо два гектари землі, і Григорій Федорович побудував тут, у самому центрі отруєного побережжя, дім.

— Як гніздо орла, — вигукнув якимось у захопленні полковник Леонід Орович Паскудний, милуючись на цей справді чудовий витвір архітектора Олега Івановича Чалого.

Сама вілла, на перший погляд, непримітна. Насправді — це споруда з сучасних матеріалів, обладнана найскладнішою електронікою, створена у стилі української народної архітектури. Фасад першого поверху — конструкція зі скла й алюмінію — при бажанні розсувався, відкриваючи вид на море і південну частину побережжя. Тут розташована велика світлиця й три кімнати, кухня, комора. На другому — музична кімната, бібліотека, робочий кабінет. Другий поверх обрамляла галерея з різьбленого дерева, над якою майстер з Гуцульщини працював два роки.

Праворуч на виступі гори стояла вітротурбіна. Разом з сонячною батареєю, турбіною, що працювала на хвилях та акумуляторною системою, вона не тільки забезпечувала енергією, а й pompувала прісну воду для невеликого водосховища, побудованого неподалік.

З річки, що протікала недалеко, водою не користувалися. На ній утворили штучний водоспад.

До пляжу вели залізні східці. Збоку, у зручній бухті, захищеній від моря рифом, гойдалися дві яхти.

На розчищеній землі зеленів молодий сад.

Зі світом віллу в'язала лиш вузенька дорога, що звивалася між пагорбами. Довкола — жодної прикмети людської присутності, лише слизюмасляні скелі, покриті придуманою Михайлівим спеціальною емульсією, яка запобігала розповсюдженню отруєного пилу. Колись тут буяло життя — зараз кам'яні химери нагадують гігантських мертвих циклопів.

— Настануть кращі часи, ми цю землю облагородимо, — сказав Микола Петрович Братишину. — Зараз мусимо чекати.

Чалий, друг Братишина ще з брежнєвських часів, як і всі, хто тоді смів мати власну думку, часто ходив без роботи. У відкритий конфлікт з владою він не вступав, тому з психушкою і з тюрмою не знайомився, але певного заробітку не

мав ніколи. Перебивався, аби не померти. Десь на підробітках вони з Братишиним, тоді ще учителем, зблизились.

Колись Чалий мріяв збудувати такий будинок, де б кожна деталь несла не тільки функціональне навантаження, а й естетичне, а весь комплекс щоб відповідав вимогам найвитонченішого смаку. Так от вілла — і є той будинок.

Тепер він тут жив, виконуючи роль управителя, електротехніка, агронома, ветеринара, кухаря; словом, тримав на собі це зразкове господарство. Коли виходили на яхті в море, він ставав капітаном, плавали з аквалангом — керівником підводної експедиції. Раз або два на місяць Олег Іванович відвозив сім'ї гроші, що виплачував йому Братишин. У вільний час проектував будинки, храми, комплекси і складав проекти в архів. Уже тут написав книжку «Архітектура і психологія», де висунув гіпотезу, що гармонія будівельних ансамблів має безпосередній вплив на настрій, поведінку і здоров'я людей.

Григорій Федорович, як тільки почалася при Горбачові відлига, організував підприємство, де зібрав кілька талановитих фізиків-електронників. Спочатку вони скуповували зіпсовані електронні установки, ремонтували їх і перепродували. То була справа дуже вигідна. Заробивши великі гроші, Братишин зумів відкрити підприємство, яке

проектувало й виготовляло свою електронну продукцію.

Обґрунтувавши теоретично деякі розробки, він захистив докторську дисертацію і став професором в одному з престижних закладів України.

По закінченню так званої перебудови Братишин зайнявся виключно науково-виробничою справою. Його і далі називали професором. Він не заперечував. Жив надією, що демократія колись таки переможе. І працював багато. Робив комп'ютери. Потаємна мрія Братишина — створити модель людини. Так, вивчити, зрозуміти людину і створити її модель. Пояснити, що за створіння, яке може стати титаном з царською духовністю, а залишається ницим примітивом, може бути героєм, а залишається кріпаком.

У лабораторії уже змодельовано біль, страх, радість, сміх, безліч варіантів поведінки людини...

А потім... потім він створить модель Бога! І рекомендації людству, як вилікувати себе.

— Ви не любите людину, — зауважив якимось, ще в університеті, математик Володимир Іванович Перехрест.

— А навіщо її любити? І за що?

— Краще б ви матеріальні і духовні сили, що тратите на штучний розум, повернули на підготовку фахівця з нормальної людини.

Братишин поважав колегу, який розробляв математичну модель людини, що повинна стати основою для машинної Братишина, тому зауваження збентежило його.

— Добре, — сказав. — Заради вас я виділю кошти. А щодо штучного інтелекту... Власне, це не вдалий термін. Наш комп'ютер буде виконувати логічні операції і робитиме вибір. На що не завжди здатна людина... Присилайте свого протеже.

Юнак не сподобався Братишину, та навчанню піддався. Правда, закінчилось тим, що студент написав донос на свого учителя...

Перехрестові було дуже незручно, коли вони випадково дізнались про зраду. Він не міг позбутися думки, що Братишин і його підозрює.

— Розумієте, колего, — сказав посміхаючись. — Ми від цього не застраховані...

— Розуміти то я розумію. Але щоб я більше не бачив цього...

— Треба вміти пробачати людині. — Володимир Іванович серйозно подивився на колегу.

— Тільки не її малість. — Братишин був злий. — Тільки не її малість.

— Для Бога не існує, що простити людині, а що ні. То якщо ви, шановний Григорію Федоровичу, вибираєте, що вибачати, то воно не має сенсу, бо важливо не кому прощається, а хто прощає.

— Що ж ви, люб'язний, порадите?

— Учіть його далі і спостерігайте. Зрештою, як на мене, вам просто поталанило: ви надалі знатимете, хто на вас доносить. Ну, й для моделі такий варіант...

— Але ж і убивцю ми програмуємо. Може запропонуєте і його послугами скористатись.

— Крайнощі, Григорію Федоровичу, крайнощі.

Якраз тоді сталася аварія на хімзаводі, і Братишин відклав роботу над моделлю. Втягнувся у будівництво. Коли вілла була готова, він попросив Чалого залишитись.

— Живи зі мною, якщо хочеш. Зараз у тебе замовлень не буде. А над своїми проектами зможеш працювати тут.

В особі Олега Івановича Братишин знайшов мовчазного друга, управителя, при необхідності навіть доброго кулінара і гарного співбесідника.

Від людей оберігав болючу таємницю. Ще будучи учителем зустрів красуню і одружився. І от, коли народився син, його краля закохалася в іншого. Залишивши чоловіка з дитиною та рекомендаціями як доглядати її, вона майнула з тим світ за очі.

З того часу — ні звуку.

Тоді він розгубився, а як маленький Костя захворів, думав збожеволіє... На щастя дитина

виявилася міцною.

А коли чорночубому юнакові виповнилося двадцять і він прекрасно виконував найскладніші сонати Бетховена, відносно добре розумівся у філософії, малярстві, батько відчував себе щасливим безмежно.

— Тату, — запитав якимось син. — Чому ти так наполегливо радив мені вивчати українську літературу?

— Бачиш... — Григорій Федорович задумався. — Українська література, сину, у світовій культурі — явище унікальне. Вона розвивалася майже у підпіллі. Другої, яка розвивалася б у таких умовах, нема. Вся світова література мала підтримку, а наша — винищувалась; у будь-якій країні письменника шанували, у нашій — шельмували; скрізь у світі рукописи з письмового столу йдуть до друку, а у нас — більшість пише в майбутнє або у «захалавну книжку». Та вона збереглася, живе і утворює великий пласт нашої духовності.

Костянтин теж грішив пером. Його поезія — то спроба заглянути у глибину століть, повернути, реабілітувати те святе, що плекали прадіди, то відчуття тягара й відповідальності кожного за помилки і злочин предків. В інтимній ліриці — здивування перед незбагненою таємницею кохання.

Друзі його підтримували, учили вірші напам'ять, із захопленням читали. А наречена Вікторія Чорна порадила написати п'єсу, скориставшись при цьому комп'ютерними моделями батька. Костянтин зробив це. І сьогодні, в день батькових іменин, коли з'їдуться гості, він прочитає уривки п'єси. Вірніше, її розіграють артисти українського театру Артур Величко, Симон Мар'янів і Леонід Зленко — його друзі.

Під'їхав автобус і кілька машин.

— Ходімо зустрічати, — сказав Григорій Федорович синові. — Гостей буде багато.

Дійсно. Приїхали не тільки колеги і співробітники Братишина, а й представники різних асоціацій, об'єднань, партій, друзі Костянтина.

Ось невисокий кремезний Перехрест. Він досі бурчить, що машини усі ці спалити треба, проте, завжди допомагає професорові. Це він розробляє математичні моделі для комп'ютерів Братишина. Ось місцева знаменитість — поет Оскар Васильович Родченко. Журналіст, який опублікував про лабораторію якісь там нісенітниці. Художник Михайло Молодан з нареченою співачкою Надією Климович, наречена Костянтина. Вона зробила перед професором красивий кніксен, проте він не посміхнувся. Вивчав дівчину мовчки.

— Нам Костя про вас, Григорію Федоровичу, прямо фантастичні історії розповідає, — сказала.

У її погляді — щире захоплення. Вікторія світилася красою. Струнка, висока, темне волосся лагідно обрамляло обличчя і хвилями спадало на плечі. Відкритий погляд підкуповував щирістю — може тому вона здавалася абсолютно беззахисною. Якраз ота беззахисність дівчини дуже пасувала задерикуватому гостроносому Кості.

Зовсім іншою постала Надія Климович. Дівчина уже вивчала Братишина, коли він перевів на неї погляд. Бісики в її очах іскрились, як у школярки, кепкування майже неприховане — старий павич хвіст розпустив, — а він справді підтягнувся і Надія помітила це, і посмішка заіскрилась ще більше. Братишин зняковів, підсвідомо, на якусь мить, майнуло, що з'явилась та, яку мав зустріти років тридцять тому. Та... що там... зараз — а це він зафіксував своїм швидким розумом — і уже не підсвідомо — усе віддав би...

І засоромився.

— Костя завжди перебільшує, — відповів лагідно і знітився, бо посмішка Надії не відпускала.

Врятував Леонід Орович Паскудний, полковник давній знайомий Братишина, який від спеціального відомства час від часу робив замовлення лабораторії.

— Вітаю, вітаю, шановний пане професоре, — полковник потиснув іменинникові руку. — Ви — геній!

— Ну, ну, пане полковнику, — Григорій Федорович зніжковів. — Навіщо так...

На початку дев'яностих в Україні слово «пан» і «пані» витіснило більшовицьке «товариш», проте серед військових і комуністів воно збереглося.

— Пані і панове, — звернувся Братишин до гостей. — Я щиро вдячний за честь, яку ви сьогодні виявили до моєї скромної особи. Прошу всіх до господи. Вечеря чекає.

Гості, жваво перемовляючись, попрямували до будинку, а полковник зупинив професора.

— Можна кілька слів?

— Слухаю.

— Власне, я хочу повернутися до розмови, яку ми не закінчили тоді.

— Це ваш чорний гумор, пане полковнику?

— Я ніколи не був таким серйозним, як зараз, — відповів Паскудний. — Справа для вас у кожному разі буде вигідна. Ви й не здогадуєтесь, що робиться у нас зараз. Час непевний. Національна катастрофа може трапитись з хвилини на хвилину.

— Леоніде Оровичу, минулого разу, я сказав, що вілла не продам.

— І робите помилку. Може статися переворот. Тоді націоналізація, і... ваша вілла...

— Навіщо тоді вам купувати? У вас її теж заберуть.

— Е, професоре, даремно іронізуєте... У мене заслуги, у вас — наймані робітники... Зрештою, я не для себе... Де ж у мене такі гроші...

— Ні, пане полковнику, — відповів Григорій Федорович спокійно, навіть лагідно, але було зрозуміло: говорити про це більше недоречно.

Вони зайшли до світлиці. Розмова стихла. Скрізь привітні усмішки, добрі, ласкаві погляди.

— Прошу уваги, панове, — сказав депутат Кіндратенко Сергій Вікторович, — я уповноважений магістратом привітати сьогодні одного із найвидатніших громадян нашого міста і найдостойніших представників ХХ століття Григорія Федоровича Братишина.

Гучні оплески перекрили його слова.

— Ми горді, — продовжував депутат, — що славне ім'я винуватця сьогоднішніх урочистостей пов'язане з нашим краєм. Магістрат ухвалив заснувати премію, якою надалі нагороджуватимуться ті, хто вніс видатний вклад у розвиток науки і культури краю. Таке рішення — свідчення того, що демократія перемогла і утвердилась назавжди. Тож дозвольте мені назвати першого лауреата премії імені гетьмана Мазепи вельмишановного пана Братишина.

Ні, він честолюбством не страждав, проте сьогоднішній вечір, чесне слово, не був неприємним... Голоси «Слава!» хоч трішки, зовсім

трішки, а слух таки пестили. Яке милозвучне слово!.. І треба віддати належне, сказане доречно... дуже доречно... Але... але ніщо не зможе стати винагородою за колишнє приниження. Усі лаври світу не спроможні стерти з пам'яті те...

Та не до спогадів. Гості вимагають, щоб він говорив.

— Пані й панянки. Панове. Друзі і колеги. Щиро вдячний вам за увагу до моєї скромної роботи, за ту зацікавленість, яку виявляєте до неї. Створення штучного інтелекту для нас не самоціль. Наші комп'ютери — прекрасний інструмент у руках лікаря, архітектора, соціолога. Вони не тільки ставлять діагноз хворому, а й рекомендують найкращий варіант лікування, вони підказують архітекторові найбільш доцільну форму споруди, композицію цілого району, враховуючи при цьому навіть особливості рельєфу. Нашим закоханим вони дадуть пораду, що треба, аби залишитись щасливими, або як найлегше розлучитись, якщо не можна змінити у собі тих чи інших звичок. Наше завдання — дати у руки людини інструмент, з допомогою якого вона могла би повністю реалізувати себе.

Потім зачитувались урочисті адреси, проголошувалися тости. А коли шум трохи стих, заговорила Надія.

— Пане професоре, кажуть, у вашій

лабораторії вдалося «реставрувати» історичну особу. Будьте ласкаві, розкажіть нам про це.

— Так, нам дещо вдалося зробити. І відносно легко. Збираємо інформацію стосовно нашої особи, середовища, в якому вона жила, класифікуємо все це, систематизуємо і вводимо в машину. Потім вказуємо приблизний тип того, кого збираємося реконструювати: ріст, вагу, тип нервової системи, звички, темперамент, здатність до аналізу, до самоаналізу, здатність виділяти окреме із загального, узагальнювати, інстинкти, словом, робимо варіант реконструйованого і закладаємо на тло програми, в основі якої матмоделі, призначені для відповідей на широке коло питань стосовно нашої особи, її світосприймання. Вмикаємо систему саморегуляції і одержуємо «чорновий» варіант нашого героя. Потім шляхом додаткової інформації «редагуємо» його. В кінці виходить тип, біль-менш відповідний своєму оригіналу. Остання робота — Юлій Цезар... Ми заклали в машину інформацію стосовно характеру римлянина: психологію патриція, плебея, воїна, раба. Дані щодо їх взаємин, потім нашу, підкреслюю, нашу, а не машини, реконструкцію самого Цезаря, куди увійшло все, що ми знаємо про нього, дали можливість машині формувати свою «думку» щодо деяких рис нашого піддослідного, підготували системи пам'яті машини і «оживили» Цезаря, коли він сказав: «І ти, Бруте?!»

В залі запанувала тиша. Потім у когось вихопилось: «Феноменально!», та професор підняв руку.

— Потім «Цезар» замок, і ми подумали, що десь помилились, коли раптом машина заговорила. Перша її фраза «Навіщо ви це зробили?» стосувалась, безперечно, змовників, але ми розгубились. Створилось враження, ніби машина з нами розмовляє, а вона нас не повинна знати. Згодом усе з'ясувалось, але ми виявили, що у «Цезаря» «провали в пам'яті». Все-таки ми не знаємо всього, що знав сам Цезар. Тоді шляхом самовибору дозволяємо машині опрацьовувати додаткову інформацію. «Цезар» ніби сам себе «редагує». Наприклад, ми не знаємо усіх коханок Цезаря. Ми програмуємо типи патриціанок, з якими він міг спілкуватись, і, уявляєте, машина сама підказує нам. Далі почалося найскладніше — «Цезар» став «лукавити». Наш герой почав обманювати нас, гратися. Ми не знали, що робити. Тоді поставили паралельно другу машину з додатковою програмою на абсолютну чесність, щось ніби копію «Цезаря», з тією лиш різницею, що вона позбавлена інстинкту і емоцій. Так от ця машина відразу ж вказала на неправду. Довелося «Цезаря» покарати.

— Цікаво, як? — спитала Надія.

— Ми підсилили інстинкт голоду і не дали

можливості нейтралізувати його... Згодом «Цезар! попросився... Коли реконструкція була готовою, дозволили їй моделювати своє продовження. Програмуємо історичний процес і пропонуємо «Цезарю» зайняти місце в ньому. В цей час ми «знайомимось».

— Значить, ваш «Цезар» міг би запросто поговорити, ну, скажімо, з «Наполеоном?» — спитав полковник.

— Якраз ця розмова — найцікавіша в експерименті.

— А можна її почути?

— Поки-що ні. Ми збираємося опублікувати результати роботи, там і помістимо діалог. А зараз покажу інше. Саме цим методом ми спробували реконструювати Ісуса Христа — звичайно, лише його людську сутність — на моменті, коли він сказав «Звершилося». І, знаєте, містика якась. Комп'ютер блокує й не дає виходу інформації. Усі моделі є, а Христа нема.

— Я атеїст, пане професоре, вибачте, не розігруйте нас, — сказав полковник.

— Не поспішайте, шановний. У природі на генетичному рівні є заборонені зони. Вівця не може народити вовчενят. Цього, на жаль, не знав Дарвін. Якраз оці заборонені зони є свідченням, що жива природа має Творця... Я це для чого? Наші комп'ютери уже на такому рівні, що утворюються

заборонені зони, але давайте по порядку... «Юда» починається у нас з того моменту, коли він закинув собі уже мотузку. Ось тут запис нашої розмови. Правда, голос Христа — наша вигадка, зрозуміло, таки з допомогою машини. Зате «Юда» «справжній». Якщо хочете послухати...

— Хочемо, хочемо! — закричали гості, і Григорій Федорович увімкнув магнітофон.

Юда: І кому це захотілося виймати мене з петлі?

Професор: Як ви себе почуваете?

Юда: Не знаю, як вони, а я паскудно.

— Я зробив помилку, — зауважив Братишин. — Він не розуміє, коли до нього звертаються на «ви». Але слухайте далі.

Голос Христа: Господи, навіщо довго так?..

Юда: Що я чую! Голос учителя! Так значить все неправда!? Чи може, я уже на тому світі?

Професор: А це залежить з якого світу дивитися: з того, чи з цього.

Юда: Ти хто?

Професор: Я той, хто дав тобі життя.

Юда: Тоді і забери його, я не хочу бути разом з Христом.

Професор: На жаль, це неможливо. Тобі з ним доведеться зустрітись наодинці, і то зараз, у цю хвилину.

Юда: Ні! Благаю, не роби цього!

Голос Христа: Мені здавалося, що випив чашу я до дна...

Професор: Я прошу Тебе відповісти на запитання. Юда хотів позбавити себе життя. Як Ти ставишся до цього?

Голос Христа: Він не один нещасний.

Юда: Учителю, убий мене, ти ж знаєш, я не заради грошей... Усі хотіли цього... Навіть Ти... А я ждав чуда.

Голос Христа: Не лукав. Тепер то непотрібно.

Юда: Хтось повинен був це зробити. Чому ж не я? По-правді, я не думав, що так закінчиться усе. Тиждень тому єрусалимський плебс кричав Тобі «Осанна!». Він ждав, що ти почнеш годувати, а Ти зі своїм повчанням... Натовп не любить, коли його учать і не терпить переваги пророка над собою... От якби Ти, що було б цілком природно, вдарив Пілата громом, от тоді всі упали б ниць перед Тобою... а Ти віддав себе їм на наругу... Натовп не любить слабого... Ось і наслідки, а я тут ні при чому.

Голос Христа: Знову лукавиш, Юдо. Хіба зрада твоя в тому, що ти поцілував мене? Вона в тому, що ти зійшов з дороги і не прийшов туди, куди збирався... А тепер я хочу, щоб все це припинилось...

Професор виключив магнітофон.

— Знаєте, — сказав, — було тяжко слухати. Ми відчували себе інквізителями. Перше враження — що маєш справу з живою людиною.

У залі настала мертва тиша. Так, ніби тільки-що поховали когось. Григорій Федорович звернув увагу, що слухачів охопила тривога. В усіх обличчя витягнуті, очі щось шукають, посмішки безглузді.

— Ми можемо реконструювати не тільки історичну особу, а й легендарний чи літературний персонаж. Більше — ми ставимо їх у найрізноманітніші ситуації, причому з програмою розвитку сюжету і відтворення його (у вигляді мультфільму, наприклад) на дисплеї. Незабаром ми вийдемо на масовий телеекран.

— Якщо я вірно зрозумів, — сказав Молодан, — ви позбавите роботи тисячі, а то й десятки тисяч творчих працівників. Мені стає моторошно. Тепер я уявляю, що ви наробили...

— Діалектика розвитку науки така, що дозволити собі думати про якогось там мультиплікатора, чи оператора, який виконує примітивні операції — це велика розкіш, коли такі операції можна прискорити у мільйони раз. Наш комп'ютер зробить малюнки з точністю справжніх фотознімків, створить найфантастичніші пейзажі, а розвиток дії з вражаючою реальністю. У найближчому майбутньому телетеатри завоюють

глядача. Ігровий фільм витіснятиметься.

— А куди подіти акторів, режисерів, художників? — спитав хтось з молодих.

— Талановитих — у театр, бездарних — а їх більше... — мені їх не шкода. Зате народяться нові професії:

програміст-постановник,
програміст-художник,
програміст-інженер-сценарист та інші. П'ять-шість фахівців з двома десятками акторів, що озвучуватимуть фільм (акторів ніхто і ніщо ніколи не замінить, як і поетів), за день-два створюватимуть такі шедеври як «Війна світів», чи щось подібне до американської «Клеопатри»... буде відтворена вся історія людства, ми змоделюємо системи відносин між людьми, народами, певні програми виховання і таким чином створимо умови для викорінення злочинності.

— Вибачте, пане професоре, — перебив Паскудний. — А що було далі з Христом і Юдою?

— Потім ми заклали в машину програму, в якій містився двотисячолітній досвід християнства, і записали продовження діалогу. Після обіду ми зможемо ознайомитись.

...Каву пили поспішаючи. Після Братишин молодший запросив усіх до зали. Коли гості зручно влаштувалися, сказав:

— Український театр готує до постанови мою п'єсу. Деякі уривки — витвір машини. У всякому

разі сцена, яку зараз розіграють мої друзі — артисти нашого театру — написана з допомогою машинної інформації. То ж почнемо.

На імпровізовану сцену вийшли Артур, Симон і Леонід. Артур в ролі Ісуса Христа, Симон — Юди, а Леонід грав інтелігента ХХ століття.

Інтелігент: Я — двадцяте століття. Міст у століття перше перекинув комп'ютер, який змусив його й заговорити. Оскільки двадцяте століття осудило перше, я сьогодні тут, щоб захищати його... Тобі слово, Юдо.

Юда: (до Христа) Ти прийшов, щоб врятувати усіх. Значить, я ще не зрадив тебе, а Ти уже простив мені.

Христос: Я простив, а люди ні.

Юда: Своїм вчинком я приблизив те, що було неминучим. У Твоїй смерті моєї вини немає. Нею Ти спокутував наші гріхи... мої теж... Хоча страждав я більше, ніж Ти.

Христос: Хто виміряв глибину страждання?

Юда: Ти помирав за ідею, а я від того, що життя позбавлене будь-якого сенсу. Твоє життя, Твоя смерть були осяяні ідеєю порятунку людства, себе ж приніс я в жертву, аби так сталось. За це мене осудили. Яка жорстока несправедливість!

Інтелігент: Воістину, злочинець не піде на злочин, не виправдавши себе перед тим.

Юда: Мовчи. Що ти там знаєш. Ти ще не

жив, а глянь у свою душу... Що страшно? Вона уже гнила... а намагаєшся мати власну думку.

Інтелігент: Не тиш себе, що всі такі, як ти. Ті, кого маєш на увазі, дійсно, схожі на тебе, може, навіть, гірші. Все-таки ти символ. І лиш для того, щоб показати людям, якими вони не повинні бути.

Юда: Те-те-те. Заладив. Шукаєш там у своїх примітивних теорійках. Мене осуджують лиш подібні до мене, для того, щоб самим здаватися порядними. Такі, приблизно, як... (показує на інтелігента).

Інтелігент: Юдо, тебе осуджено за те, що ти зрадив, і за те, що поцілував при тому. Тепер ти намагаєшся не тільки виправдатись, а й возвести негативну цінність — зраду як необхідність і ганьбиш найвищий цінник людяності — поцілунок. Але уже тоді, коли накинув собі зашморг ти зрозумів, що глибинна твого падіння бездонна. Ти не просто зрадив, ти взяв за це гроші.

Юда: (До залу) Власні переконання треба захищати! (До інтелігента). Даремно намагаєшся... і повторюєш банальність пересічного вуличного нікчеми. (До Христа). Я був виразником ідеї натовпу. Саме в цьому моя трагедія. Твоя — трагедія індивідуаліста, самітника, що намагається прихилити до себе натовп. Але натовп не любить живого Христа. Натовп любить Гітлера. Христос потрібен мертвий! Коли Ти в'їжджав до Єрусалиму,

Тебе зустрічали урочисто, бо кожен ждав реалізації своїх найпримітивніших бажань, а ти образив їх, крамарів, закликаючи до стриманості. На що було надіятись?! Ти дозволив торжествувати біснуватим темним силам. Яку насолоду одержали вони від Твого приниженого вигляду! «Розіпни!» «Розіпни!» — кричить сита нікчема, бо їй, гниді, дано право судити. А раз є право, то чому не осудити. Своїм розп'яттям Ти дав можливість Нікому відчути себе Чимось. Наскільки було б розумніше прикрикнути на бидло, а не грати з ним у гуманізм і всепрощення.

Христос: Ти так нічого, Юдо, і не зрозумів, бо мислиш розумом тих, кого намагаєшся судити. Я дав вам історію, я дав вам перспективу, можливість організовуватись у суспільства, нарешті, зробив вас людьми.

Юда: Оце все називаєш людьми?! (робить жест рукою, вказуючи на глядачів). Оце, що перед блиском золота і рідну маму продасть, називаєш людьми? Згадай, скільки крові пролито іменем Твоїм. Та кров пролита не за ідеали твої. Жадоба влади, багатства, підступність, зрада, ницість, безпринципність — ось суть усіх оцих, кого Ти називаєш людьми... А галасу! А крику! Ми утверджуємо істину і мир!.. Її будуть утверджувати, якщо ця істина приносить золото, доти, доки на цій землі каменя на камені не зостанеться, а говориш —

людьми... Та з'явись Ти ще раз, розіпнуть Тебе знову...

Христос: Ти бачиш лиш собі подібних, Юдо. І не любиш людину, бо не можеш нею бути. Людиною бути тяжко.

Юда: Людиною бути тяжко... Я хотів зла — вчинив добро і осуджений. Ти хотів добра — вчинив зло — убив же Ти себе — і благословенний. Що є добро?

Христос: Добро — це творення людини.

Юда: А зло?

Христос: Руйнація її. Ти — один із синонімів нищення.

Юда: Я руйную ілюзії, ніби людина чогось варта. Хто ж скаже цим шлункарям, хто вони, як не я. За таку можливість я життям заплатив. Своє ім'я віддав для прокляття... на віки вічні. Вам цього мало?

Інтелігент: Ти вбив себе, бо боявся далі жити. Ти злякався самого себе. Ти — слабка, темна натура, яка не змогла відстояти у собі людини. Ти подумав, що зрадити Христа — це підняти до нього.

Юда: Не суди! Ще до кінця цієї ночі ти станеш зрадником.

Христос: Годі! Не мудрствуйте лукаво! Хіба не сказано вам: шукайте істину в любові!

Юда: (передражнює) Любові... А якщо я не

можу любити. Хто сказав, що ненависть — зло?! Священна ненависть! Я ненавиджу світ — і це — радість! Я ненавиджу, бо кого любити? Отих, що ідею предків продають? Отих, що зраджують наліво і направо?! Красно дякую. Я для цього не був створений.

Христос: Щоб полюбити, треба піднятися над собою, а ти заглиблюєшся в себе, прислухаєшся лиш до утроби.

Юда: Про любов говорять усі, і щоб наситити череву, обдурюють ближнього, а при потребі уб'ють тихесенько його... Що там ближнього — цілі народи винищують, а ти: любов... чи може, он той (показує на інтелігента) здатний полюбити?.. Хтивість — ось чим ти наділив його. Якщо і з'явиться якась убога думка — то тільки про самичку. Я не хочу більше з вами. Відпустіть мене.

Христос: Іди. (Але Юда стоїть. Деякий час мовчанка. Кожен заглиблений в роздуми. Згодом інтелігент заговорив).

Інтелігент: А Юда має рацію.

Христос: (Здригнувся). В чому?

Інтелігент: Він зрозумів наше століття... століття лжепророків, лженауки, лжекультури...

Юда: Додай: лжелюдини.

Інтелігент: (Ніби не слухаючи Юду). Пророків бути не може — їх убивають, наука — на

службі у зла, культура — у підпіллі...

Юда: (до Христа). І це роблять твої послідовники.

Христос: Твої, Юдо, твої послідовники.

Юда: Згоден! Ти визнав мене! Нарешті! Тепер іду. Прощайте. Я більше не повернусь. (До залу). Я розчинюсь у душах ваших... (Юда виходить).

Зал занімів.

Артур і Леонід поклонились. Настала якась незручна тиша. Згодом пролунали такі оплески, і до Костянтина підійшов священик.

— Браво, юначе, вітаю. У свій час вас спалили б на вогнищі.

— Мене й тепер можуть спалити.

— Чи не збираєтесь ви Юду реабілітувати?

— Ні, отче, — відповів юнак. — Просто сучасна людина повинна вирок собі почути з уст Юди. Я вбачаю в цьому особливий смисл.

— Увага, увага, увага! — сказав раптом полковник Паскудний. — Пане професоре, прошу включити телевізор на першу програму.

Усі здивовано глянули на полковника, а хтось увімкнув телевізор. На екрані годинник вицокував останні секунди восьмої години. Як тільки стрілка показала дев'яту, незнайомий диктор повідомив, що працюють усі радіостанції і канали державного телебачення і вимагав підготуватися до важливого

повідомлення.

Знову стало тихо і тривожно.

— Сьогодні, — почав урочисто диктор, — на вечірньому засіданні Верховної Ради України прийнято Постанову про утворення в Україні парламентської республіки. Від сьогодні вся повнота влади у нашій державі належить Прем'єр-Міністрові, якого призначає Верховна Рада. Скасовується інститут президентства. Колишній президент знаходиться під домашнім арештом. На засіданні Верховної ради був присутній

Голова Координаційно-Консультативного комітету СНД, який запропонував утворити Раду СНД. Після довгих дебатів прийнято Постанову про призначення Голови Верховної Ради Прем'єр-Міністром і делегування його до Ради СНД. На засіданні констатувалося, що економічна і політична криза в країні — наслідок деструктивної діяльності певних політичних сил, які своїм амбіціям здатні принести у жертву щастя народу. Щоб припинити сповзання держави в провалля, запобігти кровопролиттю і громадянській війні, Верховна Рада надає всю повноту влади Урядові. Список членів Уряду і прізвище Прем'єр-Міністра буде оголошено завтра о дев'ятій годині. Завтра також буде оголошено про державний устрій України. Верховна Рада звертається до громадян

зберігати спокій і порядок, усім державним структурам продовжувати виконувати свої обов'язки. Армія, Служба безпеки, міліція підпорядковуються тимчасово Голові Верховної Ради України. Їм наказано бути напоготові. Оголошується надзвичайний стан і комендантська година з 20 до 6. Як тільки опір зрадників, екстремістів і націоналістів буде подавлено, буде проголошена нова Конституція, яка затвердить в Україні новий справді демократичний устрій. Верховна Рада звернулася до Голови Координаційно-Консультативного комітету СНД про надання допомоги. До Києва та деяких обласних центрів висадилися війська СНД. А зараз пропонуємо вашій увазі вечір гумору.

Диктор замовк. На екрані стали показувати обличчя коміків, сатириків, оперетковий кордебалет.

А з ущелини, де причаїлося тисячоліття, виповзала мовчазна ніч. Вона щупальцями охоплювала землю, гвалтувала мерзенні слизюмасляні скелі, проникала у людські оселі, душі, насувалась на море й повільно піднімалася в небо.

ПОЛКОВНИК ПАСКУДНИЙ

Паскудний вийшов на середину зали.

— З вашого дозволу я вимкну. — Він клацнув кнопкою, по-солдатськи повернувся, стукнув каблуками, випнув груди і урочисто сказав:

— Я — представник нового уряду.

На нього не звернули уваги. У всякому разі не відреагували, не виявили зацікавленості чи поваги і це було страшенно образливо. Він рішуче підійшов до телефону і набрав номер.

— Товаришу генерал, полковник Паскудний до виконання обов'язків приступив... Так... Усі?... Зрозуміло. — Паскудний поклав трубку і оглянув залу поглядом переможця.

— Присутні тут підлягають тимчасовому арешту. Я призначений комендантом вілли. Відмова підкоритись мені розглядатиметься як порушення комендантської години.

— Це, треба гадати, гра? — спитав хтось жартома.

— Правда, не зовсім кумедна, — додав адвокат. — Де ваші повноваження, полковнику?

— Ось. — Полковник показав червону книжечку.

— Документ не має юридичної сили, — сказав адвокат, оглядаючи посвідчення, — оскільки він виписаний завтрашнім числом.

— Адвокате! — Паскудний зневажливо глянув на нього. — Що ви верзете! Зараз по всіх містах патрулюють танки, батеери та особливі

загони. Один з них неподалік. Оце і є юридична сила. Може порадите викликати? Через п'ять хвилин будуть.

— Застосування сили — це демонстрація безсилля, — спокійно відповів адвокат.

— Попрошу без дискусій, зневажливо, через зуби кинув полковник. — Хто підтримає новий уряд або виявить до нього лояльність, може бути вільним.

— Але ж ми не знаємо програми... нового уряду, — примирливо сказав хтось.

Той ще не договорив, а Паскудний зрозумів: один наш.

— Благо народу нашої країни — ось програма. А шлях реалізації обговорюватиметься разом з вами... — Пане професоре, я прошу вас першого підтримати нову владу і переконаний, вашу точку зору поділять і гості. — Полковник сказав це так, ніби сумніву щодо позиції професора у нього не було.

— Ні, шановний полковнику. Влада, яка утверджується силою, є незаконною. Я визнаю лиш ту, яку обиратиму на демократичних засадах. — Братишин говорив тихо. Так, що його ледве почули. Але відразу всі зрозуміли, що потрапили в халепу: тепер доведеться або підтримати професора і наклепати на себе немилість нової влади, або — цей переворот, а це значить, відступитися від

господаря... якому зовсім недавно так гаряче аплодували...

— Цей переворот — злочинська акція. Його не можна визнати. — крикнув хтось із гурту, а полковник підняв руку.

— Панове, спокійно. Обговорювати бути чи не бути оновленню в країні не варто. Воно уже є. Від вас вимагається лиш формальна підтримка. Для вашого ж блага... — Він зробив паузу. — Говорите: «вибраний народом». Так, ніби ви або ваші предки справді обирали коли-небудь... за винятком... отих злочинців, шахраїв, хабарників, екстремістів і націоналістів. Їм місце у тюрмі, де скоро вони й будуть. Через день-два опублікуємо деякі матеріали, тоді побачите, кого ви обрали... Григорію Федоровичу, — Паскудний став говорити урочисто. — Я призначений куратором вашої лабораторії. Іменем уряду заявляю: як тільки ви визнаєте нове керівництво, ми дозволяємо вам продовжувати дослідження й створюємо для цього належні умови. В іншому випадку лабораторія буде під постійним наглядом нашої комісії. На обдумування дається одна ніч. Завтра о дев'ятій годині ранку ваша позиція буде оголошена по радіо. А зараз я попрошу покинути нас. Ідіть відпочивайте.

Паскудний знав, що роботи. Відправивши з хати хазяїна, він звільняв усіх від обов'язку. Без

Братишина вони будуть податливі. Але на здивування і досаду полковника той заявив:

— Я не можу покинути гостей.

Це трохи ускладнило ситуацію. Та Леонід Орович не розгубився: у нього є варіанти.

— Взагалі, було б краще, якби ви вийшли, але я не стану наполягати... У всякому разі поки-що. — Полковник почав входити в роль. Правда, гості залишили його одного і зібралися в окремі групи, та це байдуже. Ці групи за кілька хвилин він не те що розділить — розтрощить їх так, що й довіку більше не зберуться. Що, що, а людей він знає добре. Тому спокійний.

Завдання його просте. Схилити на бік заколотників професора Братишина і його гостей. Всю цю інтелектуальну еліту, яка мала неабиякий авторитет не тільки в Україні, а й поза межами. Так от, якщо навіть половина присутніх визнає нову владу — він досягне мети.

До цієї акції Паскудний готувався уважно. На кожного, хто потенційно міг чинити опір, заготовлено досє, зараз вони будуть страшенно здивовані, що полковник виявиться так широко обізнаний у їхніх справах. Що професор політикою не займається, і йому байдуже, хто там має владу, йому повідомлено, та оцей маленький опір — полковник був переконаний, що то лиш примха вченого — змусив Паскудного змінити тактику. З

цим кооператором почекаємо. Не вдасться переконати — дискредитуємо. Почнемо з іншого боку. Ну, хоч би з священика.

— Отче духовний, підійдіть до мене.

Той підійшов, і полковник тихо промовив:

— Звільняється місце у семінарії, отче...

Наскільки я знаю, православна церква про вас високої думки.

— Усіляка влада від Бога, — смиренно відповів священик, а полковник тихо зрадів — цей наш.

— Ви розумна людина, отче, завтра будете на кафедрі.

— Тоді я піду і підготую проповідь.

— І о восьмій ранку виступите по телебаченню. Ідіть в автобус. Він скоро виїде звідси. — Полковник на перепустці вписав прізвище священика і відпустив його. Тоді покликав журналіста.

— У «Вільному слові», що віднині буде урядовою газетою, є вакансія.

— Мені це підходить.

— Завтра на восьму ви принесете негативний відгук на виставку молодих художників, що експонується зараз у великому залі музею народного мистецтва. Основний зміст: на виставку не потрапили твори справжніх майстрів, відбір був тенденційним, симпатії організаторів визначала

просто вигідна кон'юнктура. Натякніть, що організатори симпатизували у свій час Рухові. Найближчим часом відкриється виставка справжніх шедеврів. Можете назвати кілька прізвищ. Ви розумієте, що я маю на увазі?

Журналіст теж одержав перепустку і вийшов.

— Виставочний зал незабаром буде вільний, — полковник зупинив свій погляд на Молоданові. — Для придбання нових експонатів, музею виділено велику суму. Вашими роботами зацікавилась дирекція.

— Таке визнання — для мене честь. І я обіцяю, пане полковнику, що буду працювати з новою владою, більше того, буду виконувати її замовлення... лиш у тому разі, якщо не буде кинуто до в'язниці жодного політичного.

— Влада, художнику, не для того, щоб обговорювати з кожним, що їй робити, вона для того, щоб вказувати кожному, що той має робити. Між іншим, у вас досі нема квартири... Так і проживете вічним приймаком? А ваш учень і друг Роман... як його? Він тут?

— Тут я, пане полковнику, тут, — з поспішністю сказав невисокий юнак і став перед Паскудним.

— Готуйте свої роботи для виставки. Ось вам пропуск.

Гра бездоганна! Полковник потирив руки. Він

входив у смак. Ще б! Володіти увагою таких людей! Мати над ними владу! Над тими, хто і не глянув би на нього вчора. Хоча, відповідь Молодана трохи занепокоїла. Раптом ще хтось заартачиться, і він втратить ініціативу... Зараз помилятися не можна.

— Адвокате Мартине, — звернувся до кругленького, добре вгодованого чоловіка. — Здається, у вас недавно знайшли наркотики. Стара влада вам вибачила...

— Пане полковнику, але ж то була провокація міліції, і слідство це довело...

— Завтра, шановний, почнеться нове розслідування, Мартине, я арештую вас за торгівлю наркотиками. Звідси ви направитесь у наручниках прямо в тюрму. Спробуєте втекти — будете об'явлені поза законом...

— Що мені робити? — спитав розгублено адвокат, і полковник зрозумів: і цей служитиме.

— Ідіть додому і ждїть. Ми скажемо. Ідіть. — Полковник зробив величавий жест. Він уже впивався розгубленістю, що виникла раптом в аудиторії.

— Дайте, будь ласка, перепустку — голос адвоката тремтів і видавав: він знищений.

— А, пардон, ось, нате.

Адвокат поспішно вийшов.

Полковник дивися на людей і не міг

приховати посмішки. Ось так, мої милі. Ось ваші високі матерії. Він сів у крісло, закинув ногу на ногу.

— Тут, серед нас, директор театру Семен Семенович Воронич. Ідїть додому. Ви завжди критикували стару владу, цього нам досить.

— Але ж я не сказав, що погоджуюсь з новою. Я залишуся.

— Скажете, пане директоре, скажете. Ваш син позавчора влаштував бійку, і його відпустили, враховуючи вашу майбутню лояльність. Ідїть, Воронич, додому і нікуди не виїжджайте. Ви знаходитесь під домашнім арештом. Як цивілізована людина ви не захочете, аби ваш син опинився завтра в таборі серед злодіїв.

— Кажете, цивілізована. Очевидно, ви й себе вважаєте нею. Гарний спосіб для демонстрації своєї цивілізованості ви обрали, Паскудний. Тепер я розумію, що то була за бійка, — сказав з серцем директор театру.

— Не надавайте значення дрібницям, шановний. Ось вам перепустка і ауф відерзеген.

Директор пішов до виходу, потім оглянувся і сказав:

— Ви — сатана, Паскудний, як і вся ваша сатанинська партія. Але запам'ятайте: це конвульсія. Видохнете. Останнє слово буде за нами.

Полковник задоволено посміхнувся. Оце «сатана» для нього — найвища нагорода. Так, він сатана. А якщо точніше — Мефістофель. Справжній Мефістофель. Без сентиментів. Усілякі там балачки про якесь добро чи зло не для нього. Подай людям їсти, любитися, ненавидіти, і вони будуть поклонятися тобі. Мудрі правителі завжди виховували у народі ненависть: то до чужого бога, то до чужої ідеї. А для справжніх мужів є інші категорії. Це — сила і воля. Їм і належить мати владу.

— Леонід! — в голосі полковника метал, воля, і роздратування. — Завтра театр почне готувати до постанови вашу п'єсу. — Він виділив «вашу», і всі зрозуміли: намагається розділити Леоніда і Костянтина.

Власне, уже розділив. Леонід підійшов до полковника і протягнув руку.

— Давайте перепустку.

— У п'єсі має бути виражена прихильність до нової влади.

— До побачення! — Леонід поспішно вийшов.

— Я говорив, що ти станеш зрадником! — крикнув навздогін Степан. — Пане полковнику, а мені? Що ви мені пообіцяєте?

— Тобі нічого. Ти робитимеш на нас і так... або зовсім не будеш робити. Йди спати. Пане професоре, — звернувся до Братишина, — треба

розмістити декого на ніч.

— Тут не готель, полковнику.

— О, не турбуйтеся. Одну ніч можна переспати і на підлозі... Можливо, для когось це буде останнім комфортом...

Він бачив, що люди розгубились, і лиш деякі тримаються з гідністю. Це його не просто тішило, це приносило насолоду, блаженство, психічний оргазм.

Серед тих, хто не відчував себе наляканим був композитор Марко Пилипович Василичин, який написав музику до Біблії. У цьому гігантському музичному творі, що повинен виконуватись кожної неділі протягом року, синтезовано усі види і жанри музично-сценічного мистецтва. Про «Створення світу» критика писала, що це смерть музики, бо це її останнє слово... Нема рації писати далі — краще не буде. Однак наступного дня після виконання «Вигнання з раю» одна газета заявила: це народження музики, бо це перше її слово. Вся історія музики — лише школа для Марка Василичина. Він — основоположник нової гармонії, нової мелодії, нового драматичного конфлікту. Музична громадськість розділилась на два табори: тих, що визнавали композитора геніальним, і тих, що ляляли, називали Неовагнером, Вбивцею прекрасного, і навіть плагіатором. У «Створенні світу» використано Прелюдію ре мажор

Баха, причому, у транскрипції Стоковського, правда, інструментовка ускладнювалась шумами синтезатора, що створювало незвичайний ефект. Василичина звинувачували у святотатстві — Бог співає, — в розпущеності — в пробудженні свідомості Єви вбачали дешеvu еротику, нарешті, твір називали бездарним. Пристрасті кипіли. Друзі ставали ворогами, чоловік і жінка нерідко стояли у ворожих таборах, що впливало на їхні стосунки. Але на всі вистави квитки розпродані заздалегідь за неймовірно високими цінами.

Характерним для музики Василичина є динамізм, боротьба пристрастей до майже фізичного відчуття, і трагічний — як домінанта — мотив людини. Якщо у «Створенні світу» сам акт творення — гігантські катаклізми, народження світил, смертоносне дихання планети з її вулканами, з громовицями, з народженням і підняттям гір, землетрусами, що перетворювали землю в місиво — виражений у звуках з якимсь болючим відчуттям, то мотив зародження життя на цьому фоні наскільки прекрасний у своїй простоті і чарівності, що не дивно, що його назвали еротичним. «Нічого подібного! — заперечив тоді Костянтин. — Більш цнотливої мелодії світ досі не знав!».

Марко Пилипович писав музику з допомогою комп'ютера Григорія Федоровича. У машину

програмується мелодія, яку, безперечно, складає сам композитор, тональність і спосіб виконання, а на виході уже друкуються листки партитури, з яких на синтезаторі можна програти чорновий варіант. При необхідності вноситься поправка — і твір готовий. Братишин і Молодан з допомогою комп'ютера, голограми і оптичної системи зробили декорації. На сцені у стереозображенні — акт творення світу. Фантастичні декорації здаються неймовірно реальними. Між іншим, найкращим, як на думку Григорія Федоровича, їм вдался «Ной», особливо «Потоп». Безшабашна веселість, танці, зваба наскільки запальні, що здається, зал не всидить і кинеться у нестримний танок. І хоча на фоні цієї музичної роквакханалії як провісник смерті — відгомін далекого грому, на нього ніхто не звертає уваги. Аж коли грім вражає землю, усі здригаються — та запізно. Піднімаються води. Ніби ожила фреска Мікеланджело. І страшні-страшні звуки синтезатора разом з якимисьь неприродними звуками оркестру створюють враження повної реальності... Раптом партія струнних — як відчай, як остання спроба умилювати! Вона проникає в душу, будить в ній тривогу і незрозуміле відчуття причетності до цього катаклізму. Здається, зараз у зал ринуть потоки води. Музика будить почуття провини перед світом.

Звісно, полковник знав, що Марко Пилипович

тепер найзнаменитіша людина. Якраз Васишин міг принести їм чимало мороки. Молодь його боготворила. Напиши Марко Пилипович антиурядову пісеньку — завтра її заспіває весь люд. Вийди він на демонстрацію — за ним усе місто. Васишин — небезпечна людина.

Але полковник підготувався добре. З композитором він розправиться без ускладнень. Не був би він полковником Леонідом Паскудним.

— Я попрошу підійти до мене Васишина Марка, — сказав, але без попередньої впевненості.

— Вибачте, полковнику, але ви мені не потрібні.

— Потрібен, молодий чоловіче, потрібен.

— Якщо я вам потрібен, то підійдіть до мене, — Марко засміявся, і в залі ожили трохи.

— Коли гора не йде до Магомета — Магомет іде до гори. Бережіться, композиторе! — полковник повільно встав, підійшов до Марка і сказав йому щось пошепки.

Той засміявся.

— Ви не вмієте жартувати, полковнику. Це брехня.

Паскудний почервонів. То був ляпас. Колись він про це згадає. А зараз... вийняв і показав Маркові фото.

Той зблід. Машиналино сіпнула рука, щоб взяти фото, та полковник повільно пішов і сів у

крісло. Він знав, що робить. Цього молодика подачками не візьмеш. А з ладу його вивести треба.

Василишин якусь мить вагався, потім рішуче підійшов до полковника.

— Жалкую, що зараз дуель неможлива.

— Не жалкуйте, я вас убив би, — відповів спокійно Паскудний і тихо, так, аби ніхто не почув, додав: — Я знаю, ви популярна людина, тому арештувати вас не можу. Мені потрібно одне — щоб ви мовчали. І по-батьківськи хочу застерегти: не вчиніть якогось необдуманого кроку, бо тоді нам доведеться зробити так, що коли вас везимуть до тюрми, натовп улюлюкатиме навздогін. А це візьміть собі на пам'ять.

— Який шантаж! Який безсоромний шантаж!

— Спокійно, юначе. Чи хочете, аби по місту розкидали тисячі таких...

Марко тремтів. Він тримав у руках фото, де «знято» його з хлопчиком... Йому хотілося взяти за горло отого ситого негідника, а полковник спокійно:

— Особисто я не вірю, в те. Видно, майстерний монтаж. Однак, ви повинні зрозуміти, що ми не допустимо вашого активного протесту... а от підтримка була би бажана. Ось вам перепустка. Радимо місяць-другий сидіти дома мовчки, а там видно буде.

Марко вийшов. Не злякався провокації. Щоб

не вдарити Паскудного.

Полковник посміхався. Тепер не залишилося балакучих... З рештою справа піде легше. Можна телефонувати генералові, що завдання виконане.

Він потирав руки. Нині чи не найвизначніший день його життя. Так запросто зігнув у баранячий ріг цю гнилу інтелігенцію.

Він ще покликав кількох викладачів і просто так, навіть без застереження, відпустив. Залишилося небагато гостей. Раптом полковнику заманулося посварити професора з Олегом Івановичем.

— Пане Чалий, — звернувся до архітектора. — Ваш син сидить зараз у в'язниці за організацію антиурядових безпорядків. Ми його звільнимо, а в архітектурному бюро є для вас місце.

— Полковнику, криза, що паралізувала наше суспільство останні місяці — то ваша робота? — спитав спокійно Олег Іванович.

— Не забувайтеся. Тут я питання задаю, — відповів полковник гостро, але той ніби не чув.

— Так, значить, то ваша робота... І ті провокації на дорогах, біржах, і те штучно зроблене безробіття, і ті вбивства, самогубства, немотивовані арешти — то була підготовка до перевороту. А досьє на кожного з нас видало кагебе два дні тому. Ви навіть не встигли вивчити його як слід...

— Я арештую вас! — з притиском сказав

Паскудний.

— Ви не встигли вивчити досьє на нас як слід, інакше ви б не пропонували мені... архітектурне бюро. Полковнику, ви хотіли поплавати з аквалангом. Будь ласка, я запрошую вас. Апарати готові. Запевняю, що красивішого видовища, ніж я вам покажу, ви не побачите ніколи.

— Ти що здурів? Уночі плавати?

— Я ще ніколи не був таким серйозним, як зараз, пане полковнику. Прошу вас. Не треба боятися. А море у цю пору — казка. Чи ви боїтесь?.. Безперечно, у танку безпечніше...

— Наказую тобі замовкнути! — полковник зірвався на фальцет, а у тих, що залишилися, зникла раптом розгубленість і страх. Полковника оточили з усіх боків і стали пропонувати, чому б, дійсно, йому не скупатись. І він зрозумів: гра може бути програна. Як добре, що до цього проклятого Чалого він звернувся наостанку. Нічого, колись він помститься.

А Чалий вийшов на середину зали.

— Чоловіки! — вигукнув. — Прошу до танцю! А ну поставте «Аркан»!

Повільно у низьких регістрах, як перед священним ритуалом, починався танець. Не танець — передчуття катаклізму.

Та-та-дра-та-та-та. Та-та-дра-та-та-та.

Чоловіки, взявшись попід руки, утворили

щільне коло.

— Три кроки, мах ногою, два назад і повторюємо, — командував Чалий.

І воловики, ніби згадавши священні дієства пращурів, з легкою радістю творили чудо.

Танець є танець тоді, коли він — демонстрація сили, краси, благородства. Творити танець — значить творити саме життя.

Музика набирала темп, а розігріті мужі розігравали сильне вогненне дієство.

Та-та-дра-та-та-та.

Полковник стояв знічений, дивився з острахом на людей і уже не знав, що робити.

«Гоп-га!» — виривалось з могутніх грудей.

Раптом полковникові захотілось бути там, разом з ними, з отими красивими людьми. І бажання таке сильне, що годі утриматись. Мати можливість от так взятись під руки і так радісно вигукувати «Гей!» — що може бути краще на світі!? Щось щемливе стиснуло груди. На мить йому здалося, що перед ним розкривається вічна загадка життя, таїна буття нашого. Та лиш на мить. Наступної хвилі уже розумів — то не для нього. Туди таких не беруть.

— Припиніть! — крикнув спересердя. — Припиніть, а то викличу військо.

— «Гоп-га!» — ще натхненніше танець.

— Припиніть! — здавалось, він кинеється на

танцюристів з кулаками.

Танцюристи стали. Не тому, що так хоче якийсь там полковник, а просто втомились. Глибоко дихали і радісно усміхались.

А Надія підбігла — не до Молодана — до Григорія Федоровича:

— Ну, знаєте! — вигукнула у захопленні. — Так танцювати! Ніколи не подумала б.

— Спасибі, — віддихуючись сказав Братишин, і сум, тяжкий сум стиснув зненацька йому серце.

А полковник зрозумів, що цих ні залякуванням, ні обіцянками не візьмеш. Їх просто треба відпустити. Тому, попередивши, щоб утримувались від публічних виступів, дозволив розходитись.

Проте, не всі пішли.

— Пане професоре, чи не поговорити б нам наодинці, якщо не заперечуєте, звичайно. — звернувся Паскудний до Братишина, коли автобус від'їхав, а в залі настала тиша.

— Нема нам про що говорити, — відповів Братишин спокійно, — втім... прошу до кабінету.

— Своїми друзями ви не можете похвалитись. Бачите, скільки покинуло вас, — сказав полковник, як тільки двері кабінету зачинились.

— Я й не чекав іншого.

— Могли б хоча...

— Нічого не могли б. І ви це добре знаєте. Зрештою, ми з ними ніколи не були друзями. Тому в жодного нема й не повинно бути якихось обов'язків по відношенню до мене, — відповів Братишин.

— У вашому голосі роздратування, значить, зачепило... Якщо чесно, то я не думав, що вони будуть такі податливі. Вправився я порівняно легко.

— Не дуже хваліться, бо... над ким ви взяли верх?..

— О, ви видали себе! Наші погляди на людину збігаються.

Григорій Федорович пожалкував, що дав себе спіймати на слові.

— Людина губиться перед брутальною силою, — сказав. — І може протистояти їй, лиш коли оговтається від шоку. Святі апостоли й ті кинули Ісуса, розгубившись в критичний момент. Кинули й розбіглися, а ви хочете, щоб...

— Вважаєте, слабодухість — обов'язкова риса людини? Що так зробили би ви, я? — полковник іронічно посміхнувся.

— Ви зробили б, пане полковнику, власне, саме так ви робите зараз, а я — ні. Але вам цього не зрозуміти...

— Спробуйте пояснити.

— Свідомість того, що не вчиниш так — і не вчиниш справді — це усвідомлення у собі людини.

Як на мене, без такого усвідомлення нема сенсу і на світі жити... Може, трохи категорично...

— Про що ви?

— Я говорив, що не зрозумієте. Все про те ж, про людину.

— Людина, людина, — полковник схопився. — Людина — то черв'як. Нагодуй її, дай випити, посади перед телевизором, покажи там морду кретина — і вона задоволена.

— Спрощуєте, полковнику, спрощуєте. Ваша комуністична ідеологія весь час прагнула зробити людину саме такою. І що з того вийшло? Хоча не заперечую. Треба віддати належне, вам дещо вдалося. Ви вивели новий сорт люмпена і навіть спробували запустити в серію. Та не врахували одного — надто потужними є сили, що, власне, зробили людину людиною: культура, національне почуття, духовність. Тому люмпен, якого ви так ретельно культивували виявився нездатним не те що керувати державою, зарадити самому собі... Говорите: морду кретина. У вас от виникла потреба, щоб мої гості стали відступниками — хіба це не все одно, що хотіти побачити по телевизору морду кретина? І ваша потреба наскільки сильна, що ви змушені були підготуватись, аби її задовольнити... А як би і вони підготувались?.. Що тоді?.. Тоді ви були б іншої думки про людей...

— Маєте рацію, пане професоре, коли

говорите про причину, але чому намагаєтесь виправдати те, чому нема виправдання? Якщо поставити та терези вигоду, що одержав кожен з них і те людське, чим вони поступились... І не говоріть мені нічого на їх захист...

— Полковнику, вони дзеркальне відображення ваше... Подумайте, що ви набули і що втратили... вони підкорились кагебістському шантажу, ви — використали його. Ви принизили їх, щоб зневажати?.. А ще щоб стати вищим у власних очах...

— Шановний Григорію Федоровичу, у цій комедії мене цікавить одне — влада. Невже ви думаєте, що я можу допустити, аби оце, що називає себе адвокатом, керувало мною?.. А воно на якихось там виборах могло би випнутись — і в Ради...

— Ну, візьмете ви владу...

— Уже взяли!..

— Цікаво, що ви будете з нею робити? Чи від цього збільшиться продуктів, товарів?..

— Збільшиться. Ми викинемо запаси. Як не як, а роками економили. У нас запасів на кілька місяців. Завтра прилавки магазинів будуть завалені усім.

— А далі?

— А далі — турбота ваша. Інтелігенції. Ми змусимо вас працювати так, щоб економіка,

фінанси працювали як годинник. Фатальна помилка Леніна і Сталіна — фільтрація інтелігенції. Ми зробимо навпаки. Інтелігенції дамо творчу свободу. Усі можливості реалізувати себе. Та не це головне, пане професоре. Ми мусимо запрограмувати людину. Запам'ятайте: запрограмувати. Вона повинна думати, що вільна, щаслива, багата, вона мусить так звикнутись зі станом речей, щоб ні про який більше варіант існування і помислити не посміла, повинна бути переконана, що усе, що робить — її власна воля, її бажання, її вільний вибір. Тоді вона вважатиме, що незалежна і — щаслива... І щоб ні про що не здогадувалась... Таку стратегію розробив наш генсек. Це геніальна людина.

— Цікаво, як у наше освічене століття ви впораєтеся з цим.

— Не жартуйте. Соціальній деформації найбільше піддається освічена людина.

— І ви зможете налагодити економічний механізм так, щоб усіх забезпечити усім?

— Навіщо? — здивувався полковник. — Ми дамо мінімум. Мінімум — і все. Ті, хто бере владу, аби дати, чи собі взяти — аморальні. Ми научимо, — він підняв вказівний палець вгору. — Ми научимо всіх бути щасливими. І це, професоре, повинна зробити ваша лабораторія. Ми вам прикріпимо кафедру психології і соціології, ми

дамо вам на допомогу найкращі уми держави. Перше завдання — модель новітньої людини з мінімумом потреб і максимумом насолоди, друге — модель-програма індивіда в постінформаційному суспільстві. Що таке життя людське? — почав філософствувати Паскудний. — Людське життя — це епізоди. Обід — епізод. Любов — епізод. Народження, весілля, виграш, покупка, програш — епізоди. І так без кінця. Все, що видумують романтики про якийсь там вищий сенс, — маячня. Так от, якщо кожному епізодові надати певного смислу, більше того, запрограмувати людське життя так, щоб ці епізоди стали основним змістом буття, альфою і омегою самця й самиці — тоді вони будуть зачаровані життям... Навіть у в'язниці.

Братишин мовчав.

— Шановний професоре. Ви слідкували коли-небудь за натовпом? На мітингу, в залі засідань? Яка у нього характерна особливість? Кожен вважає, що він особистість і висловлює власну думку. Причому, оригінальну і неповторну. Говорячи, власне, одне і те ж у багатьох варіантах. А скажіть такому, що він всього лиш маріонетка — образиться. Так от у такому стані і треба тримати натовп. Нікому не слід говорити, що він маріонетка. Хай теревенять... але те, що треба. А хто стане баламутити, мусить бути ізольований.

— Ви хотіли сказати: ліквідований.

— Не прискіпуйте до несуттєвих деталей.

— Значить ви, полковнику, піднімете руку на людину, — сказав Григорій Федорович і подивися тому в вічі. — Відповідайте. Ось завтра почнуться демонстрації. Ви віддасте наказ стріляти? Зрештою, можете не відповідати. Пустите на людей танки, недолюдків з саперними лопатками, автоматників. І зробіте це холонокровно. Як досвідчений мисливець.

— Право вбивати — це природна річ, пане професоре. Але, — він підійшов до Братишина близько і зробив жест ніби відсторонився від нього, — для цього потрібен правовий механізм. Зрештою, якби знайшовся муж, котрий мав би відповідну силу й талант зробити все це повною мірою, він очистив би землю від усякого смороду й забезпечив би людству майбутнє. Проте, не хвилюйтеся... Стріляти в демонстрантів не буде необхідності. Будь-який виступ локалізовано уже. Наша служба попрацювала. Завтра слідкуватимемо, щоб до крамниць завозилось вчасно.

Професор дивився на полковника й мовчав.

— Але, — полковник підняв угору палець, — якраз захоплення убивством — фатальна помилка марксистів-ленінців. Для найбільш упертих треба створити такі умови, аби смерть дня них була бажаною, як щось найнедосяжніше. Отоді ніщо не загрожуватиме владі. Й торжествуватиме ідея.

— Яка?

— Як яка? — здивувався Паскудний. — Ідея загальнолюдського гуманізму, братерства народів, рівності! — він сів і закинув ногу за ногу.

— Бачите, — професор уже не дивився на співбесідника. Він ніби говорив сам з собою. — Те, що ви прагнете братерства, зрозуміло. Зрозуміло також, що для цього найнеобхідніша ваша професія. Бо яке ж то братерство без танків під вікном. Я навіть можу пояснити оце бажання убивати. Звичайно, то — річ вельми приємна для вас... Може, навіть, необхідна, бо як інакше ви відчуєте, що живете на світі. Але ж прийде час — а це може статися якнайшвидше. — Братишин встав і підвищив голос так, ніби говорив це найвищий суддя. — І вам доведеться віч-на-віч зі смертю стати...

Полковник здригнувся. Спочатку припишк. Потім підвівся. Походив взад-вперед і зупинився.

— Якщо по-правді, то не думав. Та якби задумався навіть, то лиш у межах вашої концепції, що життя — це прагнення смерті. — Заклавши руки за спину, він почав ходити. — Пане професоре, ви розумна людина... Якщо вже ми оволоділи якоюсь життєвою ідеєю, то не відступимось. А наша ідея проста: влада. А вбивати — то вияв влади... і волі. І найвищий вияв. Це, якщо хочете, — філософія. Мудрість життя — у смерті. Поправши смерть, я

живу. То чому ж я повинен думати, жити чи вмерти
моєму ворогові... Вмерти!!!

— Навіть, якщо ворог — власний син?

— У мене нема дітей.

— Мати, батько, друг?

— Так я не думав... Та й не треба. У даному
випадку такий варіант відпадає... Зрештою, друзі
ті, що зв'язані ідеєю.

— Або кров'ю.

— Або кров'ю, як на те пішло.

— Як можна жити на світі й так ненавидіти
його!?! — вирвалось у Братишина.

— Григорію Федоровичу, — тихо, тоном
примирення почав Паскудний. — Якщо людина
ненавидить, то не вина її. Її навчено. Це —
по-перше. По-друге — людина хоче ненавидіти. А
вже якщо виходити з вашого таки вчення, то хто не
вміє ненавидіти, той не вміє любити! — він
підвищив голос. — Геть тих, хто не вміє
ненавидіти! Ненависть — для повноти життя! В
ненависті сила! Любов — то ненависть. Як
геніально відчували це наші класики. Я хоча атеїст,
але не вірю в переселення душ. Раніше, очевидно, я
був римським імператором. Не дуже справедливим,
бо мене понижено. А ви, професоре? Ким ви були?
Кульбабкою. Ха-ха-ха!

Слова полковника були липкі, як мухи ранньої
осені. Вони дратували, й хотілося зігнати з себе, як

муху з обличчя. Отже, комедію треба закінчувати. Але він сказав:

— Цей переворот, полковнику, принесе людству стільки лиха, що годі собі й уявити. І не зможе тепер людина жити нормально й реалізувати себе. Людина може жити й реалізувати себе лиш у любові й довір'ї.

— Значить, ще не настав для цього час.

— Для чого ж тоді ви наважились на це божевілля?

— Щоб прискорити цей час.

— Насильством і обманом?

— Де ви бачите обман, пане професоре? Зрештою, найогидніший у цьому світі не обманщик — він злочинець і стоїть поза законом — а обманутий. Так! Так! Обманутий! Це — ледащо, яке добровільно ковтає наживку й створює проблему. Як на мене, я карав би обманутих. Адже людина мусить уміти аналізувати й робити вибір. Це не право, а обов'язок.

— Про який ви збираєтесь нагадати танками.

— Пане професоре, я вже говорив, що стріляти ми не будемо. переворот буде виключно мирним. Без жодного синяка під оком.

— Будете, полковнику, будете. Зрештою, то ваша професія — убивати. Й вибрали ви її добровільно. Будете стріляти, бити лопатками, давити танками. Адже, якщо брязкають танки, то

хтось може потрапити під гусениці. А якщо доведеться отруювати газом у спеціальних приміщеннях, то зробіть це, навіть якщо знатимете, що там ваша мама. Ви сказали, що у нас однакові погляди на людину. Так, це вірно. Людина — то пуста. Клубок інстинктів. Проте, є й суттєві відмінності. Ви нищете людину, нищете навіть у собі, я створюю її, і, перш за все, в собі... Та вже пізно. Треба спати, пане коменданте.

— Так. Вірно.

Вони вийшли до зали, де сиділи Костянтин, Надія, Михайло, Вікторія, і, що дуже здивувало професора, його супротивник і товариш математик Перехрест.

— Оскільки всі присутні, як я розумію, відмовляються визнати новий уряд, я змушений тримати вас поки-що під арештом. До мого розпорядження віллу не покидати. Ви зрозуміли мене, чи поставити варту?

— Справа ваша, полковнику...

— Вірю вам на слово. Завтра о пів на восьму я чекаю вашого дзвінка, пане професоре. Мовчання розглядатиму як незгоду. До побачення. — Полковник поклав на стіл візитку й вийшов.

Шум його машини нагадував ревіння бронетранспортера.

Настала тиша.

Григорій Федорович розсунув стінку і мовчки

вийшов. За ним гості.

Ніби фантастичне чудовисько крутився і шелестів вітродвигун.

Чорна тиша.

У ній вгадується, як десь брутальна сила цинічно утверджує себе.

Чорна тиша.

Вона не дозволяє забути, що колись саперною лопаткою розкрояли жінці голову. Вона нав'язує думку, що танком можна розмісити по асфальту те, ще секунду тому було дівчинкою.

Чорна тиша тримає серце у тривозі. Підтверджує, що ніч — ота жахлива безодня Всесвіту — демонструє своє всевладдя.

Обплутані її чорними щупальцями, мов сплячі потвори, що ось-ось посунуть пити Чорне море, яке з царською гідністю шумить собі, притихли пагорби. Чорне небо мерехтить золотом і сіє на землю росу. Невидимий орган тихо рокоче з глибини моря, і його звуки щезають у глибинах Всесвіту. Здається, промов слово і воно розіб'є враз цей чорний кришталь ночі, і зоряне склепіння почне розколюватись.

Тоді Надія заспівала. Сильне сопрано сколихнуло темряву, злилося з гармонією ночі, освятило її і полилось у простори Всесвіту святим чистим натхненним звуком молитви.

Богородице Діво! Радуйся, благодатная!

Благословенна Ти в віках...

Мелодія Василишина народжувала нову сторінку буття, де в часі і просторі панував дух миру й добра.

Спів торкнувся зірок, оповив землю, і навколишній світ набув дивного змісту: у ньому запанував спокій і умиротворення, й душі людей, що стояли на цьому скелястому березі моря, в екстатичному пориві злились з вселенським духом, і розкішна краса землі висвітлилась так яскраво, як ніколи досі, а голос, досягнувши зоряних сфер і злившись з Божеством, проник у найглибші куточки втомлених сердець, омиваючи їх, очищаючи їх від суєтної буденності. Все замовкло й зупинилось, море притихло, скелі закам'яніли. Лиш — голос! Лиш — Молитва! Лиш — Гармонія! Благословенним будь, шукачу істини у звуках! Ти обезсмертив рід людський навіки!

Фантастична ніч!

БАТЬКО І СИН

Надія замовкла. Небо, прийнявши молитву, ще вібрало. Летюча зірка мовчазним блиском розітнула небо і зупинила музику.

— Мені страшно, — прошептала Вікторія й пригорнулася до Костянтина. — Що тепер буде?

Шепіт почули, й «що тепер буде»?

повторилось.

— Я з тобою, люба. — Юнак стиснув дівчині руку. — Знаєш, а у нас надалі може не бути часу. Вікторіє, давай обвінчаємось, — й не чекаючи на відповідь, повернувся до батька. — Тату, ми з Вікторією просимо у вас благословення.

Це внесло пожвавлення. Їх обступили, хтось навіть пожартував.

— Хай Бог благословить вас. — Сказав Братишин. — Будьте щасливі й не забувайте: сімейне життя — то велика праця й відповідальність.

— Спасибі, тату.

— Де збираєтесь жити?

— У нас, — відповіла Вікторія.

— Добре, — погодився Братишин. — Але пам'ятайте: мій дім — ваш дім. Раптом щось трапиться... Ну, та може, лихо обмине нас. А тепер — спати. Дівчата влаштуються у спальні, чоловіки у залі, а ми з Костянтином піднімемось до кабінету. Олегу Івановичу, будь ласка, допоможи гостям.

— Та вже якось переночуємо, не турбуйся, — відповів Чалий.

Братишин з сином піднялися нагору.

Костянтин дуже любив батьків кабінет — оцю величезну кімнату з широкими дверима й вікнами, що виходили на дерев'яну галерею, звідки відкривалася панорама узбережжя й моря.

Особливо цінував фонотеку. Скоро війська троцтитимуть її. Чого тут тільки не було! Найкращі зразки світової музичної культури у записах найвидатніших артистів. Бетховен з Караяном, Вальтером, Верді з Кабальє, з Тосканіні, Муті, Бернстайном. Німецька, італійська, французька, російська, українська класика, народна творчість. Диригенти, піаністи, скрипалі, віолончелісти, вокал, просто чудові виконавці. І все в системі, закаталогізовано. Кілька секунд — і ти можеш послухати будь-який твір у тому виконанні, яке тобі до вподоби. Широкий набір музичної літератури, ноти, партитури, клавіри робили фонотеку ще змістовнішою.

— Взагалі то людство має чим похвалитись, — сказав якось Братишин синові.

— Чим тоді пояснити трагедію нашого віку? Маючи Біблію, Мікеланджело, Шекспіра, Моцарта, — і раптом найстрашніші злочини. Від яких Нерон посивів би.

— Як на мене, це явище ірраціональне. Збунтувалась плоть, фізіологія. Позбавлене вищого сенсу життя не ставить питання. Це з одного боку. А з іншого — психологія експансіоніста-експропріатора породила страшну деформацію у свідомості людей. У одного зверхність, у другого — почуття меншовартості. Коли ж психологія експансіоніста поставлена ще й

в основу державної політики, то страшнішого бути не може. Припиняється природний розвій людської спільноти. Розриваються зв'язки, що дозволяли народу жити собі в традиціях, в моралі, в культурі. Порушується генетична пам'ять й суспільство відриває себе від предків. Що ми зараз маємо? Реальні чинники, які повинні ставитись в основу громадського, політичного й культурного життя, заборонені. Для вдоволення примітивних егоїстичних потреб шовініста-експансіоніста деформується історична правда, заперечується національна культура, гвалтується природа, економіка. Культивується психологія пітекантропа з добре розвиненими хапальними рефлексами, та ностальгія за чужим, бо воно створює ілюзію цивілізованості.

— Тату, коли це так, то у нас нема майбутнього. Спотворена нація не дасть здорового потомства.

— Е, ні. Річ у тім, що людські почуття не можуть бути категорією історичною. Історична правда залишається незалежною як від амбітних посягань так і від олжі псевдо істориків, які намагаються догодити таким посяганням. Історична правда — категорія вічна. А значить, рано чи пізно, а люд проявить зацікавленість: хто ми? Оце й буде, сину, початок нової нашої історії.

Такі розмови бентежили Костянтина, у нього

народжувалось безліч питань, проте в університеті одержати відповіді не міг. Тоді він зачинявся в батьковому кабінеті й студіював філософію. Перечитував Сковороду, заглиблювався в імперативи Канта, вивчав екзистенціалістів, Біблію. Його дивував парадокс гріха у книзі Йова, здоровий песимізм Еклезіаста. Українська поезія приносила насолоду й викликала натхнення. Захоплювали космічні медитації Богдана-Ігоря Антонича, глибина проникнення в слово Юрія Липи, полонив ерос Бобинського. Читаючи «Поза межами болю» Осипа Турянського, майже відчував біль.

Увійшовши до кабінету, батько з сином зупинилися... Тихо-тихо. І ніби в темряві причаїлося щось. Відчуття стороннього було настільки сильним, що Братишин затремтів. Він напружив слух, та, окрім власного дихання, нічого не почув. Постоявши мить, увімкнув світло.

Сахнулися тіні, розбіглися меблі, все враз стало на свої місця.

— Здається, я перевтомився, — сказав. — Нерви напружені до кінця.

Кабінет Братишина умебльований скромно. Зліва — два письмових столи. На одному комп'ютер, на другому — листочки з чернетками, в кутку стіл з радіоапаратурою, до північної стіни притиснулися полиці з книжками й піаніно, а справа — диван та крісло-ліжко. Посередині

журнальний столик й два легких крісла.

Костянтин підійшов до книжок. Григорій Федорович включив радіо. Та чужа й далека музика була зовсім недоречною тут. Він вимкнув. Підійшов до сина, став поруч.

— Знаєте, що я думаю? — спитав Костянтин. — Дякуючи цьому переворотові, ми з вами, тату, нарешті, залишились наодинці. — За старим українським звичаєм він назвав батька на ви.

— Так. Останні роки ми практично не спілкуємось. На все вистачає часу, а побути разом — ні. Аби ми не жалкували колись, що так легковажно відкладали на потім, можливо, найзмістовніші хвилини життя.

— Думаєте... у них серйозно?

— Не знаю... але нам нав'язують гру, у якої нема правил, а отже й передбачити щось годі... У рух прийшли темні сили. Про наслідки можна хіба що здогадуватись... Коли б не найстрашніші...

— Будете працювати з ними?

— Зараз нічого не можу сказати. Нічого.

— Тоді відмовтеся. Не посміють же вони тут вас тривожити.

— Все, сину, складніше. Цей світ заплутаний, складові у ньому взаємозалежні, і сама людина часто безборонна перед найнесподіванішими обставинами. Ми з одним співробітником

лабораторії експериментальної фізики розробляємо апарат, з допомогою якого фіксуватимемо біополе людини, а це значить, що людство буде врятоване від більшості хвороб, в тому числі, як сказав авторитетний психіатр, від шизофренії й злочинності.

— Прекрасно!

— Також... зможемо читати думки людини.

— Думки читати?! Ви сказали, думки читати?!

— Так.

— То жах! Тату, то жах! Ви раніше не говорили мені нічого... Ні, людині таки не можна було давати вогню... Вона знищить себе.

— Про це ніхто не знає. Ми працюємо таємно.

— Але ж... то дасть можливість заглянути... по той бік...

— Так, і один ясновидець погодився, аби підключити датчики, коли він буде «на контакті».

— Тату, Ваш апарат наробить багато лиха. Фіксувати біополе — значить, впливати на нього, значить, тримати людей у певному настрої, на відстані маніпулювати їхньою психікою. То гірше від атомної бомби. Машину треба знищити!

— Це нічого не змінить, сину. Таке відкриття — реальність нашого часу. Завтра це з'явиться в іншому місці. Тож монополізувати такі програми мушу я. — Це було сказане твердо. — І ось чому. По-перше: контролювати усі процеси буду я. Я, і

ніхто, окрім мене. Далі: програми, характер роботи комп'ютерних систем визначатиму теж я. А це значить, що я не допущу, аби якоюсь мірою моя робота нашкодила комусь. По-друге: в комп'ютери я заклав пристрій, який знищить його, лиш хтось спробує зацікавитись. Отже я, і лиш я відтепер матиму можливість заглянути, як ти кажеш, «по той бік». А заради цього я змушений, очевидно, буду працювати з ними.

— Тату, тату... Це конформізм і самовтіха. Ви робите ці прокляті машини, бо вас з'їдає допитливість і честолюбство, що, зрештою, не є поганим... само по собі... Але ж не було винаходу, який би тоталітарна система не перетворила у зло... Уявляю, що вони тепер нароблять. Та повернуть людство до стану пітекантропів... А серед них ви. Батько відкриття тисячоліття. В центрі уваги всіх інформаційних засобів. Обласканий. Ваша особа, голос, думка — в центрі уваги. Всюди ви свій, одностудець. З вас, тату, зроблять теле зірку, влаштовуватимуть шоу, й не встигнете отямитись, як станете підручним... — Костянтин сів і зітхнув. — Не розумію, як можна брати на себе таку страшну відповідальність.

Батько мовчав. Складні почуття оволоділи ним. Як учений, він обурювався, коли хтось — навіть найближча людина — сміє ставити під сумнів його позицію. Але... син таки має рацію. Що

ж, честь, гідність, шляхетство — його, Братишина, родове — Костянтин засвоїв. Ну, й сам же виховував, було б смішно, якби він відреагував якось інакше. Тому спитав:

— Що ж ти порадиш зробити?

— Знищити машину! Знищити й виступити публічно з осудом само ідеї таких досліджень. Доки не запанує розум і право на землі, подібні наукові відкриття примножуватимуть зло.

— Даю тобі слово, я знищу її при першій же необхідності.

— Спасибі, тату.

І батька, і сина переповнювали почуття. Здавалось, ніколи вони так близько не сходились.

— Чи не випити нам по чарці? — посміхнувся Братишин старший, а молодший засоромився.

— Якщо дозволяєте...

Десь закричала нічна птаха. Це трохи здивувало. Звідти вона взялася тут? Заблукала? Чи вже прижилася?

Чоловіки замовкли. Вони вслуховувалися в ніч, але густа темінь не видала більше жодного звуку.

— Тату, хто моя мама? — несподівано запитав Костянтин.

Григорій Федорович давно чекав цього питання. Все ж розгубився.

— Ти не повинен думати погано про неї, —

сказав навмання, аби сказати, бо відчув себе винним і перед нею, і перед сином, і перед усім світом.

— А як можна думати про жінку, яка залишила чоловіка, своє немовля... й повіялась...

— Що ти говориш, Костю?! Хто залишив?!

— Тату, кілька років тому ви хворіли. Пам'ятаєте? Тоді ви марили в гарячці й благали якусь Аллу, аби вона не покидала дитинку. Як ви мучились тої ночі! Як пекло вас пережите! А я нічим не міг допомогти. Ота Алла... — він запнувся, бо не міг вимовити «моя», — мати?

Батько опустил голову.

— Так.

— Я розумію, вам неприємно згадувати... Та мусимо через це переступити... Тим більше, такий час. Може трапитись що завгодно... Я маю дізнатись, хто вона.

— То була красива жінка... Коли ти народився, їй виповнилось сімнадцять... Ніхто не примушував її виходити за мене... Запропонував ніби жартома, бо мені було вже за тридцять... Жили гарно. Тоді з'явився...

— Хто?

— Один... Працював на приїсках...

— Ви без роботи, а в нього повно грошей...

— Не смій думати так про матір! — з притиском сказав Григорій Федорович й підвівся.

Підвівся й Костянтин.

Обидва здивувалися. Перший, що здатний так говорити, другий — що здатний слухати.

На хвилину настало відчуження. Лиш на хвилину, та вони зрозуміли: якщо не зруйнувати його, станеться непоправне. Воно розділить їх назавжди.

— Жаль, що не можу глянути їй у вічі й сказати, що думаю, — мовив спокійно Костянтин. — Як же вона могла покинути... нас?

— Сину, сину... все ніби просто... й складно все... А як подумати — марнота марнот. Ми не живемо так, як мали б жити.

— Чому?

— Десь на зорі свого розвитку людина схибила й замість того, щоб удосконалювати духовність та інтелект, щоб розмовляли з Космосом, вільно мандрувати в ньому, зайнялася фізіологією, й замкнула себе у найгіршій в'язниці — у власній оболонці й поставила над собою найгіршого мучителя — емоції... Ну, й маємо наслідки.

— Тату, це ви, щоб не говорити про маму?

— Сину, у цьому світі є дві речі, по які варто думати: життя і смерть. Зрештою, життя має сенс лиш тому, що буде смерть. Тому й організувати його треба так, щоб не боятися смерті. Все інше не варте уваги.

— Але ж...

— Смерть страшна, коли ховаєш близьких людей. Мого друга побили чекісти, а потім він повільно умирав. Я був з ним до останньої хвилини, пам'ятаю його очі й німе запитання до людства: «навіщо ви це зробили?» А як ти хворів, а в мене — ні гроша? Я уже вважав тебе мертвим, навіть сорочечку підготував до похорону. Пошив власними руками. Раптом ти розкашлявся, вдихнув глибоко й заплакав. Я тоді зрозумів: житимеш. Наступного дня ти уже посміхався.

— Отже, ви двічі давали мені життя?

— Ні, раз.

— Тату, ви колись говорили так: влада, багатство, слава — все то марнота марнот й похідна їх — завжди страждання і смерть. Людина повинна працювати, любити, молитись і виконувати ритуали. Все інше позбавлене сенсу.

— Я радий, що ти пам'ятаєш наші розмови.

— Але ж я хочу знати, де зараз... мати.

Григорій Федорович відкрив потаємні дверцята у шафі й дістав звідти папірець.

— Ось на. Це все, що у мене від неї залишилося. І все, що я про неї знаю тепер.

— «Вибач, що покидаю вас. Пояснити все одно не зможу чому. Ти мудрий, зрозумієш і сам». — прочитав юнак.

— Костянтин, дай слово, що не робитимеш мені боляче.

— Тату, що ви. Ніколи!

— Тоді тема ця хай буде для нас закритою.

— Що ж, добре.

— Я мушу з ними працювати ще й тому, щоб вас ніхто не чіпав.

— З ким з «ними»? А... Вас не покидає думка про це... Значить, усе складніше...

— Важливо не втратити голови... Вже пізно, сину, а завтра день буде тяжким... Де тобі стелити?

— Та де завгодно.

— Ляж на дивані й спробуй заснути.

Григорій Федорович застелив диван, збив гарно подушку, як це робив колись... сам влаштувався у кріслі-ліжку... Увімкнув приймач. Москва передавала урочисті марші, з-за кордону — якісь жарти.

Костянтин думав про матір. Малював картину зустрічі. А вже що він скаже їй, вивчив як молитву: «Мамо, ви дали життя мені, чому ж тоді пожаліли краплину щастя?»

З цим і заснув.

Григорій Федорович не спав. Відчував: це остання для нього ніч свободи. Відтепер честь, мораль, духовність знову підуть у підпілля, і щоб вижити, пережити час, доведеться знову лукавити. Бо збісилась знавісніла нищість і над землею знову пронесеться чумою тотальна експропріація.

— Є небагато варіантів розвитку, — сказав

колись його друг Євген Татарко. До речі, чому його не було на вечері? — Найкращий — насильство інтелекту. Але так не буде, бо визначатиме політику натовп. А натовп не приймає інтелекту. Натовп визнає грубу силу й демагогію. Отже, на найближче майбутнє саме їм забезпечена політична активність. Інтелекту залишається роль попелюшки, але без щасливого кінця. Інтелект повинен сформувати громадянське суспільство і започаткувати інтелектуальну аристократію, без якої майбуття не може бути. На певному рівні розвитку натовп не зможе чинити опору. От тоді можна буде говорити про демократію, якісь варіанти розвитку. Нині правитиме бал охлократія... Або її продукт — диктатура.

Обдарований від природи, маючи впливових батьків, Євген без найменшої напруги йшов собі життям. Школа, університет, аспірантура, кафедра — усюди поза конкурсом. Він кепкував іноді над марксизмом. КГБ його не чіпало. Своїм дозволялося зрідка блазнювати. Його критичні зауваження вважали просто вибриком розбещеної дитини. Комунікабельний, володів словом легко, ніби жартома. Знав європейські мови. Жінки, речі, повага — усе він брав як з етажерки. Та найцінніше таки — прекрасно володіє скрипкою. Правда, на публіку не грав ніколи. Але коли приходив Братишин, він іноді ставав невпізнаним. Особливо

любив Скрипковий концерт Бетховена. Партію оркестру мав на магнітофоні.

— У цьому концерті Бетховен закодував таємницю, — сказав якимось Євген, — його девіз: «Через страждання до радості» — це зовнішній вияв. Реверанс публіці, демократичний демарш у бік аристократів, які не могли пробачити композиторові його геніальності і поваги від яких він так і не діждався, хоча й поважати їх теж не навчився. У Концерті причина страждання — власна малодушність. Так, так, причина страждання — малість стражденного. Воно — від фізіології, яка диктує нам психічний комфорт чи дискомфорт. Тільки подолавши її, ми звільнимось від джерела мук. Так от, Скрипковий концерт — то діалог з самим собою. Відчуваєш це особливо гостро, коли граєш його сам. Магнітозапис, оте найбільше чудо землі, дозволяє це.

Він грав, отой геній звуку, незвичайно. Такого спокою, такої мудрості Братишин не чув. Хіба що у запису Менухіна. Але гра Менухіна — це довершеність, абсолют, це анатомія форми і змісту, а гра Татарка — проникнення у самого себе, таїна, незбагненність. Як у виконанні Зіно Франческатті.

Так, але чому, справді, його на вечорі не було? Братишин цінував дружбу Євгена.

Побачив себе дитиною. Голодним у черзі за хлібом... Побачив матір, виснажену і завжди

зажурену... й осінній пейзаж... Він страшенно любив осінь. Оце золото, оту блакить і... тишу. Ніщо так багато серцю не говорить, як осіння тиша... Вона обіцяла йому батька... Так і не побачив ніколи... Чи відповідатиме хтось колись за оті страшні злочини?.. А потім жінки пішли. Одна, друга, третя. Що хотіли вони? Мати партнера в сексі. Навіть розумні... Лиш партнера в сексі... Може, він не справедливий. Може, від них і не варто ждати більше... Хоча... та студентка таки виділялась... Що ж їм тоді перешкодило?.. А, що тепер згадувати... Тепер ось знову... ці недоноски п'яні. На що вони сподіваються?! Воістину, якщо Господь хоче покарати людину, він відбирає у неї розум. Але треба якось викручуватись...

Чи зоріє вже?

Він походив тихо по кімнаті. Постояв над сином. Той спав міцно.

О пів на восьму набрав номер Паскудного.

— Пане полковнику, це Братишин.

— Доброго ранку, шановний Григорію Федоровичу. Я радий, що ви обізвалися. Ви зробили розумно.

— Не зовсім, але у мене вибору нема. Я працюватиму з вами, лиш при одній умові...

— Професоре, умови ставимо ми.

— Тоді вибачте, що потурбував. До побачення. — Братишин поклав слухавку. — Свиня

є свиня.

Незабаром зателефонував полковник і лагідно спитав:

— Пане професоре, так які у вас умови?

— Ніяких заяв по телебаченню, радіо чи у пресі. Ніяких комісій і кураторів. Працюємо таємно. Ну й гостей моїх відпустіть.

Полковник попросив зачекати хвилин десять. Згодом прийняв умови.

Григорій Федорович спустився до зали. Усі гості були на ногах.

— Добрий ранок, шановні. Тільки що з новою владою говорив. Ви вільні. Хіба на годину візьму вас як заручників, щоб поснідати. Олегу Івановичу, чим друже, порадуєш?

— Усе, готово, — сказав Чалий. — Поки ти відсипався там, ми утворили групу швидкого реагування, й стіл уже — ось. Запрошуй голодних.

Їли мовчки.

— Будете з ними працювати? — несподівано запитав Перехрест.

Питання важке, навіть грубувате. І некоректне. Тепер на нього дивляться.

Відповів спокійно:

— Буду.

— А я — ні! Перехрест це сказав задерикувато, як сказав би юнак, і почервонів. — Рік переживу без роботи. Не думаю, що вони

протримаються довго. На них просто ніхто робити не буде.

— Рік. Господи. Рік. День важко пережити. Що буде за цей рік, — ніби сама до себе з неприхованою тривогою промовила Надія. — Чи є у світі народ, який живе тільки надією і сподіванням?

Молодан ласкаво погладив її руку.

— Не треба гнівити Господа. — Братишин встав. — маємо те, що заслужили. Якщо кожен українець житиме прагненням свободи — будемо вільні. Щиро дякую, що привітали мене. Вибачте за несподіваний дискомфорт. Я, — він посміхнувся, — переверот не планував.

Гості розпрощалися.

Залишився Костянтин, Михайло та їх наречені.

— Що думаєте робити? — спитав Григорій Федорович.

— Їдемо, — відповів Костянтин.

— Я радив би вам залишитись на деякий час тут.

— Тату. — Костянтин взяв руки батька. — Тату, там мої друзі. Чи маю я право ховатись?

— Їдьте. Тільки благаю вас, будьте обережні. Наша зброя не танки і не автомати. Наша зброя — розум і воля. Будьте розумні. Обіцяйте телефонувати.

— Добре, тату.

Вони обнялись.

Погляд Надії був серйозним. Надто серйозним.

Молодан сидів за кермом, коло нього Надія. Їхали повільно, обережно.

На перехрестях стояли бетеери. Військові перевіряли документи, шукали зброї.

— Чи варто було Адамові з'являтися на світ, аби людство оце докотилося до такого... — з гіркотою вихопилося у Михайла після чергового обшуку.

— А яке відношення має людство до цих... — зауважила Надія. — Людство собі розвивається.

— Має! — сказав художник. — Має пряме відношення. Людство — то єдиний організм. У всякому разі інтелектуальний. Воно не може відмежуватись від зла, де б це зло не творилося. Отже те, що діється тут, а це міжнародний злочин, робиться з його благословення, з його мовчазної згоди... Мовчать, аби не дратувати потвору... отого пітекантропа, що розмахує атомним дрючком... Підготовка до перевороту йшла при повній поінформованості Заходу й Америки. При зустрічах Президентів промовчали... як у період, коли українців морили голодом...

— Все то так, — сказав Костянтин. — Тому нам ще складніше.

— Що можу зробити я, художник, коли владу бере добре організована військово-партійна камарилья? — спитав Молодан і сам собі відповів: — Треба створити якусь модель... «прокрутити», як сказав би шановний Братишин старший, варіанти розвитку. Тоді, виходячи з кінця, з'ясовувати своє місце у ситуації. Чи є у нас варіанти?

— Я вважаю, що тільки загальний страйк може змусити їх оголосити себе тимчасовими й призначити вибори. Треба створювати страйкові комітети.

— Які одразу ж будуть арештовані. Особисто я страшенно боюся тюрми, — признався Михайло.

— Тюрми всі бояться, — зауважила Вікторія.

— Усі варіанти протесту розцінюватимуться як кримінальні, — сказала Надія. — Але вибір є. Не думаю, що хтось із нас працюватиме на них, хоча такому були б забезпечені блага. Якщо й підемо на компроміс — то, дивлячись наскільки він дозволить нам залишатись людьми. Можна усамітнитись і працювати «до столу». Настануть ліпші часи — соромно нам не буде.

— Говориш «ліпші часи», — мовив Костянтин. — Але ж вони самі не придуть... Оті «ліпші часи» можуть урочисто промарширувати по наших кістках.

— Якщо я тебе правильно зрозуміла, то ми повинні йти на барикади. Але, скажи, чи потрібна

сучасному або майбутньому моя смерть? Чи повинна я в ім'я майбутнього жертвувати своїм життям? Костянтіне, я не вірю у те майбутнє, яке вимагає від мене, аби я жертвувала собою й нащадками, що маю для майбутнього народити.

— Надю... Під твоїми словами повинні б підписатися усі політики, революціонери, усі борці за правду і свободу... От... тільки оті злочинці не знайомі з твоєю логікою, — сказав Михайло.

— Що ти пропонуєш?

— Ще не знаю.

— Як би там не було, але примиритися з цим я не зможу. Вмерти так вмерти, — якось приречено сказав Костянтин.

— Костю... ми не романтики дев'ятнадцятого століття. На жаль. Ми маємо справу з професіоналами високого класу. Твоя плакатна смерть нікому не потрібна. І найменше — тобі. Зараз вмерти — значить, втекти від відповідальності. — Художник говорив розважливо, спокійно. — Мусимо бути реалістами. Я не хочу воювати з ними. Але ми — друзі, значить, повинні підтримувати один одного. Та маємо виробити для себе умови: усі наші дії мусять бути виважені, розумні. Треба працювати на результат.

Надія пильно подивилася на нареченого.

— Якщо ти чинитимеш супротив, —

сказала, — я буду з тобою. Навіть, якщо доведеться йти на багнети... Станеш конформістом, не докорятиму, але якщо служитимеш їм — тоді дороги наші різні.

— Надю! — Молодан зупинив машину. — Але ж ти тільки що... сказала... Давайте домовимось відразу: Жінки ні в яких акціях участі не беруть! Жінки мають бути на свободі.

У цей час до машини підійшов чоловік.

— До міста довезете?

— Автобусом, їдьте автобусом, — відповів Михайло.

— До автобуса далеко, а я так втомився.

— Та хай сідає, — сказала Надя.

— Але ж ми ще не обговорили до кінця наші справи.

— Обговоримо в місті, — мовила Надя. — Сідайте, — звернулася до незнайомого.

Той сів. Спочатку їхали мовчки. Потім невідомий заговорив.

— Ніколи ще світ не був таким смішним як зараз. Одні комедіанти думають, що міняють історію, й насильно беруть владу, аби відтак забрати у ближнього добро. Другі — думають, що чинять благородно, й виступають проти перших, а ті їх — до тюрми! Гра! Гра, я вам скажу, геніальна. Жоден майстер не створить такої комедії.

— Ви хотіли сказати: трагедії, — поправила

Вікторія.

— Комедії, пані, комедії. Трагедія — це коли розумні. Двадцяте століття багате саме на комедії. Думаєте, померла людина — то трагедія? Ні, то комедія. От коли душу людина губить... Але це вищі категорії. Вам їх не зрозуміти...

То було сказано з викликом, розраховано на реакцію, протест, ба, навіть неприхована спроба принизити.

Проте йому не ніхто не заперечив. Кожен думав, що, можливо, незнайомиць має рацію. До нього не відчували неприязні.

А він продовжував:

— От ви страждаєте, й страждатимете вічно. Бо ви — самі носії страждання... Одна єдина пристрасть потрясає світ — бажання. Бажання мати, бути, здаватись, насолоджуватись, владарювати, жити, творити, злягатись. Який мізер!.. Ви тільки подумайте, який мізер!.. А заради цього ви йдете на все: обман, насильство, підступність, вбивство. Потім, зробивши щось гидке, видумуєте теорійку. Це щоб не здаватись такими нікчемами. По-російськи оте слово вагоміше — нічтожество. Парадокс: людина робить відчайдушні зусилля й витрати, аби досягти найменшого. Творить найнеймовірніші речі, аж до атомної бомби, щоб погубити найцінніше — людину у собі, душу безсмертну. Те єдине, що

здатне зробити людину щасливою.

— Що ж тоді щастя? — спитала Вікторія.

— Відсутність страждання.

— Значить, і відсутність бажання?

— Так.

— Це ж бути, як трава.

— Багатий не той, хто має багато, а той, хто розуміє, що йому досить того, що він має.

— А природа?

— Людина мусить бути господарем над своєю природою. — Він наголосив «своєю».

— Оце і є найжахливіше насильство, — сказав Молодан. — Хто ви такий, щоб проповідувати?

— Учитель.

— Жаль, ви не знаєте, що то є радість, і не знаєте, що то є творчість. Сам процес її... Навіть Господь, творячи світ, бачив «що добре воно». А ми ж створені за Його образом, за Його подобою. Творчість, шановний, кохання, милосердя, молитва, відчуття вічного у собі через приналежність до світу цього, природи, Всесвіту, відчуття прекрасного як вияву безсмертного людського духу — хіба це не найвищі цінності?! Ваше вчення хибне. — Помовчавши, додав: — Зрештою, зречення має компенсаторну функцію. Я не дістав виноград (я — слабкий), значить, виноград зелений («я — слабкий» зникає). Помилка ваша у тому, що ви хочете, аби повірив, що виноград зелений, той,

хто може смакувати налитими сонячними гронами.

— Марнота усе...

— Прощу не заперечувати. Я теж людина віруюча. Але не думаю, що Господь комусь з нас надав монополію на істину.

Потім замовкли.

Так і приїхали до міста.

А місто не впізнати. Магазили, кіоски, столики — все освітлене, все переповнене товаром. Люд висипав на вулицю, снує з сумками сюди-туди. В очах блиск, блаженні посмішки.

— Торбешники. — Костянтин не міг приховати зневаги. — Чекайте, що буде через місяць.

— Над нещасними не насміхаються, — зауважив незнайомиць.

— Слухайте, ви не можете...

— Можу. Можу, — відповів той і замовк.

Машину довелось зупинити — йшла колона бетеерів.

— Та й довго ж, — не витримав Молодан.

Потім пішли чорноберетники.

— Так просто власний народ і не переможеш. Без сусідів не обійдешся. Он яку силу пригнали — сказав Костянтин.

— Власний народ можна поневолити лише з його дозволу... лише з його дозволу, — зауважив незнайомиць.

— Вам де виходити? — спитав Молодан роздратовано.

— Там, де й вам, у центрі. Де зараз відбувається мітинг.

— Я зробив помилку, що підібрав вас.

— Ні, інакше не дізналися б про одну річ.

— Про яку?

— Щоб пережити часи, які ждуть вас, треба запастися двома речами: розумом, або віршовкою...
Їдьте, їдьте, скоро центр.

Бетеери пройшли, й вони поїхали далі. Через кілька хвилин були вже у центрі.

На майдані коло театру зібрався великий натовп. За театром вишикувались пожежні машини.

— Мітинг, — сказав Михайло. — Давайте зупинимось.

Вони підійшли до помосту, на якому стояло кілька чоловік. Костянтин їх знав. Це були люди з Руху, Просвіти, з різних партій.

— Я буду говорити, — звернувся Костянтин до ведучого.

— Тільки коротко, — зауважив той і надав Костянтину слово.

Натовп хвилювався і гудів. Костянтин підійшов до мікрофону. Напруга й хвилювання перекинулись на нього. Затремтіли коліна. Силою волі він подавив хвилювання й підняв руку. Вмить усе стихло.

— Раб мусить пам'ятати, що він несе відповідальність перед історією. Якби раби підтримали Мазепу, Україна була б вільною. Якби раби підтримали ідею національного визволення і об'єдналися з Петлюрою, двадцяте століття було би врятоване. Незалежна Українська держава стала б каталізатором, який об'єднав би здорові сили, а це дало б можливість спротивитись утворенню двох нелюдських систем — більшовицької і фашистської. Політична пасивність раба, а відтак його страх перед соціальними ускладненнями, привели ось до чого: вчорашні авантюристи й кримінальники активізувалися й захопили владу. Тепер вони торжествують. Їм здається, що вони підкорили власний народ. Якщо ми не висловимо рішучого протесту, якщо свою громадянську непокору не здійснимо через конкретну форму — загальний страйк, — то московські авантюристи та їхні холуї — наші ж таки землячки знову вкинуть нас на десятиліття в мракобісся тотальної експропріації, а безглузда й злочинна шовіністична вакханалія витіснить будь-які прояви культури. Отже, мусимо боротись. Але як? Зараз у нас єдина зброя — загальна непокора. Загальний страйк.

— Страйк! Страйк! Страйк! — ревів майдан.

— Слово надається... — головуєчий обірвав на півслові. Дзенькнуло скло розбите. Потім ще. Відразу — жіночий лемент. Група хлопців, що

з'явилася невідомо звідки, перекинула кілька кіосків і зникла так же блискавично, як з'явилась. Натовп завмер.

Від центральної площі йшли омонівці. Від театру рушили пожежники.

— Омон! — пронеслося над майданом, і люд захвилювався. Тоді вдарили брандспойти. Спочатку по помосту. Хто стояв на ньому, того змило потужними струменями. Люди шарахнулися вліво — там молодчики з кийками. Почалась паніка. Крик. Гвалт. Прокльони.

— Дави демократів! — заревів хтось, і знавісніла згряя, підминаючи під ноги всіх, хто не міг утриматись, кинулась молотити оскаженіло довкола себе. А з другого боку тиснули пожежні машини. Писк. Плач. Крик. Падають люди, перекидаються коляски — дитячого плачу ніхто не чує — тріщать ребра, голови, а задихані й озвірілі мерзотники б'ють. Безсиле прокляття заглушене диким торжествуючим ревом омона і моторів.

За пожежними машинами пішли санітари й воронки. Підібрали поранених, знепритомлених, покалічених, арештованих. За кілька хвилин майдан був очищений. Кіоски поставлено на місце, асфальт підметено, кров змито — як нічого й не було. Хіба що кіоски битими вікнами довго ще будуть лякати голубів.

Костянтина й Михайла відвезли до тюрми.

Разом з ними закривавленого, побитого кинули того, що підсів у машину.

— Початок багатообіцяючий, — сказав Молодан, намагаючись зупинити кров. — Ну а ви запаслися двома речами? — спитав невідомого насмішкувато.

— Мені вони уже не знадобляться.

— А то чому? Може, ви... їхній.

— Я чужий. Взагалі чужий... З далекого минулого.

— Втекли з божевільні?

— Зроблю це через кілька хвилин...

— Хто ви?

— Був колись людиною... — він тяжко дихав й, здавалось, знепритомніє.

— Допомогти чимось? — Костянтин схилився над незнайомцем.

— Уже не треба... Тільки послухайте. Колись мене називали дисидентом. Тоді кагебісти організували провокацію й мене посадили ніби за крадіжку. Про цей розділ їх роботи так і не було сказано... — Він застогнав. Тіпнувся. З рота потекла кров.

Костянтин зірвався з місця й став бити кулаком у двері.

— Доктора! Доктора! Покличте, гади, доктора!

Двері відчинились, увійшли два здоровані.

Поклали труп на ноші й вийшли, і настала мертвотна тиша.

— Прости нам, чоловіче добрий, прости. Прости нам, — прошептав Молодан. — Ми й імені твого не знаємо.

А з Костянтином почалася істерика.

На другий день офіційна преса повідомила, що група екстремістів намагалася організувати мітинг, а як це їм не вдалося, стали громити кіоски й магазини. Але студенти, робітники, колгоспники, що випадково були на майдані, затримали хуліганів, на яких заведено кримінальну справу.

Полковник зателефонував Братишину зранку.

— Пане професоре, я повинен повідомити неприємне. Ваш син заарештований.

— Паскудний! — закричав професор. — Це провокація!

— Ні, Григорію Федоровичу, я покажу вам плівку, де Костянтин закликає до загального страйку...

Братишин розгубився. В його руках пікала слухавка і обпікала пальці.

— Треба рятувати їх, — сказав собі і став збиратися. А перед очима — Надія.

Богородице Діво! Радуйся, благодатная!

Благословенна Ти в віках...

Чує її голос. Чує, як вібрує небо і як крається його серце...

БРАТИШИН! ВИ — МРЕЦЬ!

Вранці Костянтина й Молодана посадили у машину й повезли. Покружляли містом, заїхали до якогось двору, і в'язнів мовчки спустили у підвал.

Коли за спиною грюкнули двері й клацнув замок, хлопці обдивилися. Два чистеньких ліжка, телевізор, холодильник, шафа, стіл, телефон — словом, розкіш.

— Що це? — здивувався Молодан. Він відчинив холодильник, а там — горілка, вина, закуски. — Ти щось розумієш?

— Ні, але здогадуюсь.

— Ну, й...?

— Хабар.

— Нам хабар! Костю, ти що?..

— Не нам. Батькові.

Раптом задзвонив телефон.

Хлопці здригнулись. А телефон не вгавав. Тоді Костянтин зняв слухавку.

— Ало...

— Будете говорити з вітцем, — сказав полковник. — І не забудьте, я теж слухаю.

— Тату...

— Сину...

— Тату, я виступив проти них.

— Синку... — батькові підкотився клубок.

— Ну, ну, пане професоре. — Полковник насміхався. — Тільки без сентиментів. То не у вашому характері.

— Паскудний! Ви — негідник! — професор змінився. Його голос затремтів.

— Навіть більший, ніж думаєте, — флегматично мовив полковник. — А тепер до діла, Братишин. Я слухав вашу нічну розмову. Тому попереджую при Костянтинові. Костю, ти чуєш?

— Чую.

— Так от. З комп'ютером треба бути дуже обережним, щоб, випадково не вибухнув, бо до вашої системи підключена вибухівка, яка захована під ліжком у Кості... Зараз за вами під'їде наша людина, то прошу бути розважливим.

Телефон запікав.

Братишин стояв розгубленим. Серце — ніби обірвалося.

— Ми пропали, — сказав Чалому, коли той підійшов. — Ми пропали.

— Що трапилось?

— Костю взяли заложником. Тепер ми в руках того негідника.

— Що ти говориш? Яким заложником?

— Я недооцінював його. Розумієш, — він запнувся, взяв Чалого за грудки. — Розумієш, він підклав під ліжко Костянтина бомбу.

— Заспокойся. Перш за все заспокойся.